

ЗВІТ ПРО ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ ЗА 2018 РІК

Примітка: Якщо не зазначено інакше, посилання в цьому звіті не стосуються територій, підконтрольних очолюваним Росією силам на Донбасі на сході України чи в окупованому Росією Криму. Наприкінці цього звіту міститься розділ з переліком порушень в окупованому Росією Криму.

РЕЗЮМЕ

Україна – це республіка з парламентсько-президентською політичною системою, що складається з трьох гілок влади: однопалатної законодавчої (Верховної Ради); виконавчої на чолі з президентом, обраним у ході прямих виборів, який є главою держави і верховним головнокомандувачем, і прем'єр-міністром, який обраний законодавчою більшістю і як голова уряду очолює Кабінет Міністрів; та судової. У 2014 році в країні відбулися президентські та парламентські вибори; на думку міжнародних та українських спостерігачів, в обох випадках вибори були вільними і справедливими.

Цивільна влада загалом забезпечувала ефективний контроль над силами безпеки на території, контрольованій урядом.

Після нападу й захоплення Російською Федерацією 25 листопада українських суден та їхніх екіпажів у Чорному морі поблизу Керченської протоки в країні був запроваджений воєнний стан на 30 днів у 10 областях, що межують з територіями, на яких розміщені російські сили. Дія воєнного стану закінчилась 27 грудня; повідомлень про обмеження прав протягом часу його дії не надходило.

До ряду проблем у сфері прав людини входили: втрати серед мирного населення, насильницькі зникнення, катування та інші порушення в контексті породженого і розпалюваного Росією конфлікту на Донбасі; жорстоке поводження з затриманими з боку правоохоронних сил; важкі та загрозливі для життя умови у в'язницях та слідчих ізоляторах; свавільні арешти та утримання під вартою; цензура; блокування веб-сайтів; депортація; зросла нездатність влади притягти до відповідальності винних у жорстокості по відношенню до активістів, журналістів, представників етнічних меншин, а також до лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів та інтерсексуалів (ЛГБТІ); поширена корупція в урядових колах; і найгірші форми дитячої праці.

Загалом уряд не спромігся вжити належних заходів для судового переслідування чи покарання більшості чиновників, які чинили зловживання, що призвело до створення атмосфери безкарності. Правозахисні групи та Організація Об'єднаних Націй відзначали значні недоліки в розслідуванні заявлених порушень прав людини, скоєних урядовими силами безпеки, зокрема заяв про тортури, насильницькі зникнення, свавільне утримання під вартою та

інші порушення, скоєні, за повідомленнями, Службою безпеки України (СБУ). Винуватці розстрілів учасників Євромайдану в Києві у 2014 році так і не були притягнуті до відповідальності.

Очоловані Росією сили на Донбасі були відповідальні за насильницькі зникнення, тортури і незаконне утримання під вартою; чинили насильство на гендерному підґрунті; перешкоджали реалізації свободи слова, включаючи свободу преси, мирних зібрань та об'єднань; обмежували рух через лінію розмежування на сході України; неправомірно обмежували гуманітарну допомогу.

Проблеми порушення прав людини в окупованому Росією Криму включали політично вмотивовані зникнення; катування та жорстоке поводження з затриманими з метою вибити зізнання та покарати осіб, що чинять опір окупації; політично вмотивоване позбавлення волі; порушення свободи слова, включаючи свободу преси, зібрань і об'єднань. Окупаційна влада Криму посилила насильство і переслідування кримських татар і проукраїнських активістів у відповідь на мирний опір російській окупації (дивитись розділ, присвячений Криму).

Розслідування заявлених порушень прав людини, пов'язаних з російською окупацією Криму та триваючою агресією на Донбасі, так і не були завершені через відсутність урядового контролю за тими територіями і відмову Росії та очолованих Росією сил розслідувати заяви про порушення.

Розділ 1. Повага до недоторканості особи, включно з захистом від такого:

а. Свавільне позбавлення життя та інші незаконні чи політично вмотивовані вбивства

Надійшло принаймні одне повідомлення про скоєння владою або її агентами можливих свавільних або незаконних убивств.

Правозахисні організації та засоби масової інформації повідомляли про випадки смерті у в'язницях або слідчих ізоляторах внаслідок тортур або недбалості з боку поліції чи персоналу в'язниць (дивитись розділ 1в. Умови у в'язницях та слідчих ізоляторах). Наприклад, затриманий, якого утримували наодинці в камері Лук'янівського слідчого ізолятора в Києві, 2 вересня був знайдений мертвим. За результатами судово-медичної експертизи, причиною смерті було пошкодження внутрішніх органів. Поліція розпочала розслідування вбивства.

Мали місце жертви серед мирного населення в Луганській та Донецькій областях у зв'язку з конфліктом між владою та очолованими Росією силами (дивитись розділ 1є.).

Надходили повідомлення про політично вмотивовані вбивства неурядовими суб'єктами, а в одному випадку начебто за участі помічника одного з депутатів Верховної Ради. Наприклад, 31 липня невідомий облив концентрованою сірчаною кислотою громадську активістку і радницю мера міста Херсона Катерину Гандзюк, що призвело до тяжких хімічних опіків понад третини її тіла. 4 листопада Гандзюк померла від отриманих ушкоджень. Поліція спочатку відкрила кримінальну справу за статтею хуліганство. Згодом напад було перекваліфіковано на нанесення тяжких тілесних ушкоджень, а потім – на замах на вбивство. У серпні влада арештувала п'ятьох підозрюваних. У листопаді була арештована шоста особа, Ігор Павловський, який на час нападу був помічником Миколи Паламарчука, члена парламентського Блоку Петра Порошенка. Правозахисні групи вважали, що арештовані особи, вірогідно, пов'язані з нападом, але критикували владу за те, що не було з'ясовано, хто замовив цей напад. 6 листопада парламент створив тимчасову парламентську комісію для розслідування убивства Гандзюк і нападів на інших активістів. Активісти й засоби масової інформації поставили під сумнів здатність комітету неупереджено й ефективно розслідувати чи розв'язати проблему нападів через начебто політичні зв'язки декого з членів комісії.

2 січня в Київській області в річці було знайдено тіло юристки Ірини Ноздровської з ножовими пораненнями та іншими ознаками насильницької смерті. Ноздровська критикувала правоохоронні та судові органи, домагаючись справедливості для своєї сестри, яку було збито на смерть у 2015 році автомобілем, яким керував нетверезий водій Дмитро Россошанський, небож впливового місцевого судді. 8 січня влада арештувала Юрія Россошанського, батька Дмитра, і звинуватила його в убивстві Ноздровської. Повідомлялося, що Юрій і Дмитро Россошанські раніше погрожували Ноздровській та її матері за їхню підтримку справи проти Дмитра. 15 серпня справу було передано до суду. Засоби масової інформації та громадянське суспільство широко критикували непрозорість розслідування і зауважували, що багато питань щодо справи так і залишились без відповіді, включаючи можливість того, що до вбивства були причетні й інші нападники.

Протягом року влада не здійснила жодного арешту у зв'язку з убивством у 2016 році відомого білорусько-російського журналіста Павла Шеремета. 2 серпня вдова Шеремета подала позов проти генерального прокурора, звинувачуючи Генеральну прокуратуру в бездіяльності у цій справі. Групи з захисту прав людини і свободи преси висловлювали занепокоєння відсутністю прогресу в розслідуванні, припускаючи, що можливими причинами є перешкоджання на високому рівні або некомпетентність слідства. Незалежне журналістське розслідування цього убивства, результати якого були оприлюднені в травні 2017 року, виявило важливі докази, очевидно пропущені слідчими. В лютому під час прес-конференції президент Порошенко висловив

невдоволення ходом розслідування.

Правоохоронні структури продовжували розслідування убивств та інших злочинів, скоєних під час протестів Євромайдану в Києві у 2013-2014 роках. Управління Верховного комісара з прав людини Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні (ММПЛУ) відзначило певне просування в розслідуванні убивств протестувальників. Правозахисні групи критикували незначну кількість обвинувальних вироків попри наявність великої бази доказів. За словами Генеральної прокуратури, станом на кінець листопада 279 особам було висунуто звинувачення і 52 були визнані винними.

ММПЛУ зауважила незначний прогрес у розслідуванні та судовому розгляді справ, пов'язаних з пожежею в Будинку профспілок в Одесі у 2014 році, яка виникла під час жорстоких сутичок між проросійськими демонстрантами та прибічниками цілісності України. Під час сутичок і пожежі загинули 48 осіб – шестеро прибічників цілісності і 42 проросійських учасників. 30 травня обвинувальний акт щодо колишніх очільників одеської міської поліції та управління громадської безпеки у «зловживанні владою або службовим становищем» був переданий до Приморського районного суду Одеси. Судова справа проти начальника управління поліції в Одеській області за звинуваченнями у зловживанні владою, фальсифікації та невиконанні обов'язку з захисту людей від небезпеки продовжувалась. Спостерігачі зауважували, що розгляд апеляції щодо виправдувального вердикту, винесеного у вересні 2017 року Чорноморським судом в місті Одесі 19 обвинувачуваним у справі пожежі в Будинку профспілок 2014 року через недостатність доказів, як виглядало, застопорився.

б. Зникнення

Надходили численні повідомлення про політично вмотивовані зникнення у зв'язку з конфліктом між владою і очолюваними Росією силами на Донбасі (дивитись розділ 1.є.).

в. Катування та інші жорстокі, нелюдські або такі, що принижують людську гідність, види поводження чи покарання

Незважаючи на те, що Конституцією і законодавством заборонені катування та інші жорстокі й незвичні покарання, надходили повідомлення про застосування правоохоронними органами таких зловживань. Попри те, що суди не можуть законно використовувати зізнання та заяви, зроблені на адресу поліції під тиском особами, що утримуються під вартою, як докази в судовому розгляді, надходили повідомлення про те, що поліція та співробітники інших правоохоронних органів виявляли жорстокість та іноді катували осіб, що перебували під вартою, для отримання зізнань.

На Донбасі повідомлялося про те, що урядові та проурядові сили іноді чинили акти жорстокості, включаючи катування, щодо осіб, затриманих з міркувань державної безпеки. Надходили повідомлення про те, що очолювані Росією сили в так званих Донецькій і Луганській «народних республіках» систематично чинили численні жорстокі дії, включно з застосуванням тортур, для збереження контролю або отримання особистої фінансової вигоди. За інформацією міжнародних організацій та неурядових організацій (НУО), випадки жорстокого поводження включали в себе побиття, примусову працю, психологічні та фізичні тортури, публічне приниження та сексуальне насильство (дивитись розділ 1є.).

Поширеною проблемою залишалося жорстоке ставлення поліції до ув'язнених та затриманих. У своєму звіті про сьомий візит в країну, оприлюдненому 6 вересня, Комітет Ради Європи з запобігання тортурам (КЗТ) висловив занепокоєння великою кількістю нещодавніх і правдоподібних заяв від затриманих осіб про надмірне застосування сили поліцією та фізичне насильство з метою отримання додаткової інформації чи примусу до зізнання.

У звіті, опублікованому 8 червня за результатами відвідання країни, спеціальний доповідач ООН з питань катувань та інших видів жорстокого, нелюдського та принизливого ставлення чи покарань (СДК ООН) заявив, що, за словами жертв, яких він опитував, під час допитів «сили поліції, як повідомлялося, вдавалися до побиття ногами й руками, застосовували прийоми удушення, головним чином одягаючи на голову пластиковий пакет, підвішування та тривале перебування в незручному положенні. Численні ув'язнені також повідомляли про застосування до них ударів електричним струмом, а в деяких випадках – про інсценування страти. Кілька затриманих виявляли ознаки депресії та посттравматичного стресового розладу, на декому досі виднілися знаки від бруталного поводження та катувань. Інші повідомляли про застосування до них прийомів катування, спеціально розроблених, щоб не залишати слідів». 26 лютого в Одеській області двоє патрульних поліцейських затримали й начебто побили водія автомобіля Сергія Граждана, заявивши, що він керував автомобілем у нетверезому стані. За повідомленнями преси, поліцейські кинули Граждана на землю, одягнули наручники і били доти, поки він не втратив свідомість. Коли дружина Граждана спробувала втрутитись, поліцейські пригрозили їй пістолетом. Граждана було доправлено до лікарні в критичному стані. Поліція розпочала два розслідування – одне щодо дій співробітників поліції, друге – щодо звинувачення Граждана в нанесенні образи та легких тілесних ушкоджень одному з поліцейських, який його арештовував.

Надходили повідомлення про випадки сексуального насильства в контексті конфлікту на сході України (дивитись розділ 1є.).

Умови у в'язницях та слідчих ізоляторах

Умови утримання у в'язницях і слідчих ізоляторах залишалися поганими, не відповідали міжнародним стандартам, а іноді становили серйозну загрозу життю і здоров'ю ув'язнених. Проблеми фізичного насильства, відсутності належної медичної допомоги та харчування, поганих санітарних умов, відсутності належного освітлення залишались невирішеними.

Фізичні умови: В деяких пенітенціарних закладах проблемою залишалась перенаселеність. Хоча загалом влада утримувала дорослих і неповнолітніх у різних установах, надходили і повідомлення про те, що в деяких установах досудового утримання неповнолітніх часто не відділяли від дорослих; занепокоєння з цього приводу було відзначено у звіті СДК ООН від 8 червня.

Проблемою залишалось фізичне насильство з боку охоронців. Наприклад, 8 червня співробітники Чернівецького слідчого ізолятора жорстоко побили затриманих, один з яких в результаті цього був госпіталізований у реанімаційне відділення місцевої лікарні. За словами родичів ув'язнених, персонал нібито бив затриманих, закутих у наручники, і принижував, примушуючи їх сидіти навпочіпки та повзати. Адміністрація установи досудового утримання заявляла, що намагалася придушити заколот. Місцева прокуратура, розслідувавши цей інцидент, дійшла висновку, що персонал в'язниці не перевищував своїх повноважень.

Надходили повідомлення про насильство між ув'язненими. КЗТ відзначив, що насильство між в'язнями є проблемою в усіх, крім одного, закладах, які його представники відвідали. Наприклад, 18 серпня співробітники Лук'янівського слідчого ізолятора виявили 34-річного ув'язненого, до смерті забитого співкамерником.

Умови в поліцейських місцях тимчасового утримання та слідчих ізоляторах були жорсткішими, ніж у в'язницях загального та посиленого режиму. Місця тимчасового утримання та слідчі ізолятори часто були заражені комахами та гризунами, не мали належних санітарних умов та медичних пунктів. КЗТ висловив занепокоєння тим, що в'язням у досудовому утриманні загалом не пропонувались жодні заняття за межами камери, крім фізичних вправ у маленькому дворі протягом години на день.

Якість їжі у в'язницях загалом була поганою. Як зазначено в червневому звіті СДК ООН, в'язні отримували триразове харчування, хоча в більшості місць цю їжу характеризували як «неїстівну», тому ув'язненим доводилось покладатися на додаткові харчі, які вони отримували від родичів. За інформацією КЗТ, в деяких слідчих ізоляторах в'язні не мали належного доступу до їжі та води.

Як відзначав СДК ООН, гігієнічні товари, такі як туалетний папір, мило та

жіночі предмети гігієни, не надавались, і ув'язнені залежали від того, що прислала родина або жертвували гуманітарні організації. В деяких закладах камери мали обмежений доступ до денного світла, неналежні опалення та вентиляцію.

ООН та інші міжнародні спостерігачі фіксували систематичні проблеми з наданням медичної допомоги. КЗТ відзначав відсутність медичної таємниці, погану реєстрацію тілесних ушкоджень і недостатній доступ до спеціалістів, включаючи гінекологічну та психіатричну допомогу. Спостерігалася нестача всіх видів медикаментів і надмірна залежність в'язнів від їхніх родичів у справі забезпечення більшістю ліків. Умови в тюремних медичних закладах були поганими, негігієнічними. Бюрократичні та фінансові перепони перешкоджали оперативному переведенню ув'язнених до міських лікарень, що призводило до тривалих страждань, відтермінувало діагностування та лікування.

Станом на лютий понад 9000 ув'язнених перебували на території, контрольованій Росією. 7 лютого за сприяння Секретаріату Уповноваженого з прав людини 20 в'язнів, що утримувались на підконтрольній Росії території, були переведені до пенітенціарних закладів на території, контрольованій урядом. Всього з 2015 року до пенітенціарних установ на контрольованій урядом території було переведено 198 в'язнів.

Стан тюремних закладів та місць неофіційного утримання на контрольованих Росією територіях продовжував погіршуватись. За інформацією коаліції «Справедливість заради миру», в Донецькій і Луганській областях існує широка мережа неофіційних місць утримання під вартою, розміщених у підвалах, каналізаційних колодязях, гаражах та на промислових підприємствах. В більшості випадків ці місця непридатні навіть для короткочасного утримання. Надходили повідомлення про крайню нестачу їжі, води, тепла, санітарних умов і належної медичної допомоги. ММПЛУ отримала відмову в доступі до ув'язнених на контрольованих Росією територіях так званих «Донецької Народної Республіки (ДНР)» та «Луганської Народної Республіки (ЛНР)». Відсутність доступу до ув'язнених викликала занепокоєння умовами утримання та ставленням. СДК ООН отримав дозвіл відвідати місця утримання під вартою в «ДНР» і «ЛНР», але його візит був обмежений заздалегідь вибраними місцями, і він не мав можливості провести конфіденційне опитування ув'язнених. СДК ООН зазначив, що ці обмеження не дозволили йому виконати свій мандат у цій частині України. Спираючись на свої обмежені спостереження в офіційних закладах тримання під вартою в «ДНР», він повідомив, що медична допомога виглядала малодоступною, якість їжі була неприпустимою, вентиляція та санітарні умови виглядали дуже поганими. Східна правозахисна група продовжувала повідомляти про систематичну жорстокість до в'язнів у «ЛНР», включаючи катування, моріння голодом,

відмову в медичній допомозі та одиночне утримання, а також широке використання в'язнів як рабів при виробництві продукції, яка після продажу приносила особистий дохід лідерам очолюваних Росією сил.

Адміністрація: Незважаючи на те, що в'язні та арештовані особи можуть подавати Уповноваженому з прав людини скарги на умови в місцях несвободи, правозахисні організації зауважували, що тюремні службовці продовжували піддавати цензурі скарги або перешкоджати їх поданню, карали та проявляли жорстокість до в'язнів, які їх подавали. Правозахисні групи повідомляли про те, що правові норми не завжди гарантують конфіденційність скарг. За інформацією представників національного превентивного механізму – структури, яка здійснювала моніторингові візити в місця позбавлення волі, – органи влади не завжди належним чином розслідували скарги.

Хоча загалом службовці дозволяли в'язням, за винятком тих, хто перебували в карцерах, приймати відвідувачів, правозахисні групи, що займаються правами ув'язнених, відзначали, що деяким сім'ям доводилося давати хабарі, щоб отримати дозвіл на відвідування у в'язниці, на яке вони мають право за законом.

Незалежний моніторинг: Влада загалом дозволяла міжнародним та місцевим правозахисним групам, включаючи КЗТ, Секретаріат Уповноваженого з прав людини та СДК ООН, здійснювати незалежний моніторинг в'язниць і слідчих ізоляторів. Під час свого візиту в травні-червні СДК ООН також мав доступ до дуже обмеженої кількості закладів у «ДНР» та «ЛНР».

г. Свавільний арешт або затримання

Конституція і законодавство забороняють свавільний арешт і затримання і гарантують право будь-якої особи оскаржити в суді правомірність його чи її арешту або затримання, але влада не завжди дотримувалася цих вимог.

ММПЛУ та інші міжнародні моніторингові групи повідомляли про численні випадки свавільного затримання у зв'язку з конфліктом на сході України (дивитись розділ 1с.).

Роль поліції та органів державної безпеки

Міністерство внутрішніх справ відповідає за підтримання внутрішньої безпеки та порядку. Міністерство контролює поліцію та працівників інших правоохоронних органів. СБУ відповідає за державну безпеку в широкому сенсі, невійськову розвідку та контррозвідку і питання протидії тероризму. Міністерство внутрішніх справ підпорядковане Кабінетові Міністрів, а СБУ – безпосередньо президентові. Державна фіскальна служба здійснює повноваження щодо дотримання законодавства через податкову поліцію і підпорядкована Кабінету Міністрів. Державна міграційна служба,

підпорядкована Міністерству внутрішніх справ, втілює в життя державну політику у сфері безпеки кордонів, міграції, громадянства, реєстрації біженців та інших мігрантів.

Загалом органи безпеки запобігали суспільному насильству або реагували на нього. Проте іноді вони застосовували надмірну силу для розгону протестів або, в деяких випадках, не захищали жертв від переслідування чи жорстокості. Наприклад, 8 червня група агресивних націоналістів з Національної дружини, організації, створеної за підтримки Національного корпусу, напала на ромський табір у Києві і зруйнувала його після того, як його мешканці не виконали їхній ультиматум залишити територію протягом 24 годин. Співробітники поліції були присутні при цьому, але нікого не арештували, а на відео нападу, розміщеному в соціальних мережах, видно, як поліцейські спокійно спілкуються з націоналістами після нападу.

Загалом органи цивільної влади тримали під контролем органи правопорядку, але рідко вживали заходів для покарання за зловживання владою з боку сил безпеки. Значною проблемою залишалася безкарність за зловживання владою з боку органів правопорядку, яку часто у своїх звітах висвітлювали ММПЛУ та інші правозахисні групи. ММПЛУ відзначала небажання влади розслідувати заяви про катування та інші випадки жорстокості, особливо якщо жертви були затримані на підставах, пов'язаних з національною безпекою, або якщо їх вважали проросійськи налаштованими.

Хоча влада іноді висувала звинувачення проти працівників служб безпеки, часто ці справи так і залишалися на етапі розслідування і не потрапляли до суду, причому влада дозволяла підозрюваним продовжувати працювати. Згідно з квітневим звітом Експертного центру з прав людини, лише 3 відсотки кримінальних справ проти правоохоронних органів у зв'язку з фізичним насильством до ув'язнених було передано до суду. Крім того, правозахисні групи критикували відсутність прогресу в розслідуванні заявлених злочинів на територіях, відібраних Україною в очолюваних Росією сил, через що ці злочини залишалися безкарними. Зокрема, як виглядає, застоїлося розслідування заявлених злочинів, скоєних у 2014 році очолюваними Росією силами у Слов'янську та Краматорську. На думку правозахисних груп, багато працівників місцевих органів правопорядку в обох містах співпрацювали з очолюваними Росією силами, коли ті контролювали згадані міста.

Згідно закону, депутати парламенту мають повноваження провадити розслідування та громадські слухання щодо проблем правопорядку. Уповноважений Верховної Ради за прав людини також може ініціювати розслідування випадків зловживання владою з боку правоохоронних органів.

Міністерство внутрішніх справ зазначало, що надає працівникам сил безпеки обов'язковий 80-годинний курс навчання з прав людини, де особлива увага

приділяється принципам Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Навчальні заклади правоохоронних органів також мають у своїй програмі курси з прав людини, верховенства права, конституційних прав, терпимості та недискримінації, запобігання побутовому насильству, свободи від жорстоких, нелюдських або таких, що принижують людську гідність, покарань.

Процедури арешту і поводження з затриманими

За законом, влада має право затримати підозрюваного на три доби без ордеру на арешт, після чого суддею повинен бути виданий ордер на продовження утримання. У деяких випадках влада утримувала людей без ордеру довше, ніж три дні.

Сторона обвинувачення повинна доправляти затриманих до суду протягом 72 годин, а досудове затримання повинно тривати не більше шести місяців у випадку незначних злочинів і не більше 12 місяців для серйозних злочинів. Після затримання громадяни мають право на консультацію з адвокатом. Згідно з законом, обвинувачі можуть утримувати підозрюваних у терористичній діяльності до 30 діб без пред'явлення звинувачення чи судового ордеру. За законом, громадяни мають право бути поінформованими про звинувачення, висунуті проти них. Правоохоронці повинні відразу поінформувати затриманих про їхні права і негайно повідомити членів родини про арешт. Часто поліція не дотримувалась цих процедур. Іноді поліція не вела записів або не реєструвала затриманих підозрюваних, а суди часто подовжували термін утримання, щоб дати поліції більше часу для отримання зізнань. У своєму вересневому звіті КЗТ висловив стурбованість через поширену практику незареєстрованого утримання під вартою, зокрема незареєстровану присутність у поліцейських відділках осіб, «запрошених» на «неформальну розмову» з поліцією, і зауважив, що стикнувся з кількома заявами про фізичну брутальність, що мала місце під час періоду незареєстрованого утримання. Влада іноді утримувала підозрюваних без права на зв'язок з зовнішнім світом, в деяких випадках протягом кількох тижнів.

За інформацією Асоціації українських моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів, затриманим не завжди дозволяли негайно зв'язатися з адвокатом на їхній вибір. За законом, держава повинна надати адвокатів підсудним, які не мають коштів на покриття витрат, пов'язаних із захистом їхніх інтересів у суді. Проте не завжди ця вимога виконувалась через брак адвокатів або через те, що адвокати, посилаючись на низьку компенсацію від держави, відмовлялись захищати малозабезпечених клієнтів.

Законом передбачена можливість звільнення під заставу, але численні підсудні не змогли сплатити призначену суму. Іноді суди накладали обмеження в пересуванні як альтернативу досудового утримання під вартою.

Свавільний арешт: ММПЛУ та інші спостерігачі за дотриманням прав людини повідомляли про стійку тенденцію до свавільного затримання органами влади. Наприклад, за інформацією ММПЛУ, 12 березня СБУ провела обшук у квартирі опозиційного журналіста в місті Харкові. Співробітники СБУ пред'явили ордер на обшук, але не дозволили підозрюваному зв'язатися з адвокатом. Співробітники СБУ вилучили пластикову пляшку з набоями, яку, за їхніми словами, вони знайшли у квартирі журналіста, після чого забрали його до обласного управління СБУ, допитували протягом 12 годин і чинили на нього тиск, примушуючи до співпраці з СБУ. Згодом його відпустили, не висунувши офіційних звинувачень.

Находили численні повідомлення про свавільні затримання у зв'язку з конфліктом на сході України. Станом на середину серпня ММПЛУ задокументувала 28 випадків, коли урядові військовослужбовці або співробітники СБУ затримували осіб, яких вважали членами збройних угруповань, та тримали їх у неофіційних місцях утримання під вартою, перш ніж зареєструвати їхній арешт належним чином. За даними ММПЛУ, 16 червня озброєні чоловіки у військових одностроях і масках увірвалися в будинок, де перебував громадянин Росії. Вони зав'язали йому очі і відвезли до неофіційного місця тримання під вартою в Покровську у приміщенні транспортної компанії, де він, як стверджують, провів дві доби прикутим наручниками до залізного ліжка. 18 червня співробітники СБУ запропонували йому на вибір два варіанти: або бути заарештованим, або «зникнути». Його привезли на судове слухання і потім відправили на досудове ув'язнення.

Находили повідомлення про те, що члени націоналістичних ненависницьких груп, таких як С14 і Національний корпус, іноді чинили свавільні затримання при явному потуранні органів правопорядку. Наприклад, за інформацією ММПЛУ, 14 березня члени С14 незаконно затримали в Київській області чоловіка, якого підозрювали у членстві в збройному угрупованні в «ЛНР». Після допиту, під час якого його тримали в наручниках і додолу обличчям, представники С14 передали його до СБУ.

Як повідомлялося, свавільні арешти були поширені в «ДНР» і «ЛНР». ММПЛУ висловила особливе занепокоєння концепцією «превентивного арешту», яку в лютому запровадили очолювані Росією сили в «ЛНР». Під превентивним арештом людину можуть утримувати до 30 діб з можливим подовженням затримання до 60 діб на підставі звинувачення цієї особи у причетності до злочинів проти безпеки «ЛНР». Під час превентивних арештів затриманих позбавляли права на зв'язок з зовнішнім світом і відмовляли в доступі до адвокатів та родини.

д. Відмова і забезпеченні справедливого публічного судового процесу

Попри те, що Конституція гарантує незалежність судової системи, суди й

надалі були неефективними і незахищеними від політичного тиску та корупції. Рівень довіри до судової системи залишався низьким.

Незважаючи на зусилля, спрямовані на реформування судової системи і Генеральної прокуратури, корупція серед суддів та прокурорів залишалась дуже поширеною. Групи громадянського суспільства продовжували скаржитись на недостатньо чіткий розподіл повноважень між виконавчою та судовою гілками влади. Деякі судді заявляли про тиск, який чинили на них високопоставлені політики, вимагаючи винесення рішень на свою користь, незважаючи на обставини справ. Повідомляли, що деякі судді та прокурори брали хабарі за винесення судових рішень. На право на справедливий суд впливали й інші чинники, такі як довготривалі судові розгляди, особливо в адміністративних судах; недостатнє фінансування і відсутність у судів можливості забезпечити виконання своїх постанов.

Національна асоціація адвокатів повідомляла про численні випадки залякування та нападів на адвокатів, особливо тих, які представляли підсудних, яких вважали «проросійськими» або приналежними до «проросійських сил». Так 27 липня представники націоналістичної неагресивної групи С14 напали на адвоката Валентина Рибіна, який представляв у Київському міському апеляційному суді громадянина, обвинуваченого в сепаратизмі. Поліція розпочала розслідування цього інциденту.

Процедури судового розгляду

У більшості справ рішення приймаються суддею одноосібно, хоча у слуханнях щодо звинувачень, які передбачають максимальне покарання у вигляді довічного ув'язнення, беруть участь двоє суддів і троє народних засідателів, які мають певну юридичну підготовку. Законом передбачена можливість перехресного допиту свідків обвинувачами й адвокатами захисту, а також погоджене визнання вини.

Закон виходить з припущення, що підсудні не винні і не можуть бути законно примушені до надання свідчень чи зізнань, хоча високий відсоток звинувачувальних вироків ставить під сумнів правову презумпцію невинуватості. Підсудні мають право бути негайно й детально поінформованими, з поясненнями за необхідності, щодо висунутих проти них звинувачень; право на публічний розгляд справи без надмірних затримок; на присутність у суді під час розгляду своєї справи і на конфіденційне спілкування з адвокатом на власний вибір (або з адвокатом, наданим за державний кошт); на достатній час та умови для підготовки захисту. Закон також дозволяє підсудним мати очну ставку зі свідками, що виступають проти них, представляти свідків захисту та докази, і право на апеляцію.

Судовий розгляд є відкритим для громадськості, але деякі судді забороняли

представникам засобів масової інформації спостерігати за розглядом справ. Хоча судовий розгляд повинен починатися не пізніше ніж через три тижні після висунення обвинувачень, обвинувачі рідко виконували цю вимогу. Правозахисні групи повідомляли, що час від часу службовці стежили за зустрічами між адвокатами та їхніми клієнтами.

У 2014 році очолювані Росією сили припинили діяльність української судової системи на підконтрольних їм територіях. Так звані «ДНР» і «ЛНР» не мали незалежної судової системи, і право на справедливий судовий розгляд систематично обмежувалось. ММПЛУ повідомляла, що в багатьох випадках громадяни були позбавлені будь-якого судового контролю за своїм затриманням і перебували під вартою необмежений час без жодних звинувачень або суду. У випадках підозри в шпигунстві або коли осіб підозрювали у зв'язках з українською владою, суд проводився за закритими дверима військовими трибуналами. Оскаржити вироки таких трибуналів було практично неможливо. За інформацією ММПЛУ, «розповіді пов'язаних з конфліктом ув'язнених вказують на те, що міра їхньої винуватості в «злочині», який їм приписували, була визначена вже в час їхнього «арешту», що означає презумпцію винуватості. Подальші «розслідування» та «суди», здавалося, служили тільки для того, аби створити видимість законності «судового переслідування» осіб, яких вважали пов'язаними з українськими збройними силами чи службами безпеки». ММПЛУ повідомляла, що влада де факто загально перешкоджала доступу приватних адвокатів до клієнтів і що призначені судом адвокати загально не намагалися забезпечити ефективний захист і долучались до намагань примусити відповідачів визнати вину.

Політичні в'язні та затримані

Надходили повідомлення про невелику кількість осіб, котрих деякі правозахисні групи вважали політичними в'язнями.

Станом на жовтень тривав суд над житомирським журналістом Василем Муравицьким. Проти Муравицького було висунуто звинувачення в державній зраді, посяганні на територіальну цілісність, розпалюванні ненависті та підтримці терористичних організацій на підставі висловлювань, які вважались проросійськими. Йому могло загрожувати позбавлення волі терміном до 15 років. Деякі місцеві та міжнародні спілки журналістів закликали звільнити Муравицького, стверджуючи, що звинувачення політично вмотивовані.

20 лютого Долинський суд повернув обвинувальний акт проти Руслана Коцаби, блогера з Івано-Франківська, до прокуратури через недостатність доказів скоєння злочину. На той час Коцаба не був ув'язнений, у 2016 році він був звільнений після арешту в 2015 році за перешкодження діяльності збройних сил закликом до українців ігнорувати призов. Протягом його перебування під арештом правозахисні групи вважали його політичним

в'язнем.

За даними СБУ, очолювані Росією сили утримували в заручниках на Донбасі орієнтовно 113 осіб.

Цивільне судочинство та засоби правового захисту

Конституція і законодавство передбачають право громадян шукати в суді відшкодування за будь-які рішення, дії чи бездіяльність з боку національних та місцевих посадових осіб, що порушують людські права громадян.

Неефективна й корумпована судова система обмежувала користування правом на відшкодування. Громадяни також можуть подати колективне оскарження законодавчого акту, якщо вважають, що він може порушувати основні права і свободи. Громадяни можуть звертатися до омбудсмена з прав людини в будь-який час і до ЄСПЛ після вичерпання всіх засобів правового захисту в країні.

Реституція власності

Країна підписала Терезінську декларацію 2009 року, але не прийняла жодних законів щодо реституції приватної чи комунальної власності, хоча стосовно останньої часткове рішення пропонувалося в розпорядженнях та постановах. Протягом останніх років найуспішніші випадки реституції відбулися завдяки негласному позалаштунковому лобюванню в інтересах єврейських груп.

е. Свавільне втручання у приватне і сімейне життя, порушення недоторканності житла чи таємниці листування

Конституція забороняє такі дії, але надходили повідомлення про те, що влада загалом на зважала на ці заборони.

За законом, СБУ не має права вести спостереження чи проводити обшуки без виданого судом ордеру. Однак на практиці СБУ та правоохоронні органи іноді проводили обшуки без належного ордеру. В екстреній ситуації влада може ініціювати проведення обшуку без попереднього судового дозволу, але повинна звернутись до суду за схваленням одразу після початку розслідування. Громадяни мають право на вивчення будь-якого досьє щодо них, яким володіє СБУ; вони мають право на відшкодування збитків, заподіяних у результаті розслідування. Через відсутність виконавчого законодавства влада загалом не поважала ці права, і багато хто з громадян не знав про свої права і не розумів, що влада втрутилася в їхнє приватне життя.

Надійшла низка повідомлень про те, що влада мала доступ до приватних повідомлень і відстежувала приватне переміщення громадян без належного судового дозволу. Наприклад, 26 квітня суддя Ужгородського міського суду поскаржився на незаконне стеження. Представники Національної гвардії, яким було доручено охороняти приміщення суду, нібито встановили в його кабінеті пристрій для підслуховування. За цією скаргою поліція розпочала розслідування.

Надходили повідомлення про те, що влада неналежними шляхами намагалася отримати доступ до відомостей про журналістські джерела інформації та розслідування (дивитись розділ 2 а.).

є. Застосування надмірної сили у внутрішніх конфліктах

Російська влада керувала рівнем насильства у східній частині України, посилюючи конфлікт, коли це відповідало її політичним інтересам. Російські сили продовжували озброювати, навчати, очолювати та воювати разом з деякими українцями. Очолювані Росією сили протягом усього конфлікту методично перешкоджали та погрожували міжнародним спостерігачам, які не мали доступу, необхідного для систематичного реєстрування порушень припинення вогню або проявів жорстокості з боку очолюваних Росією сил.

Міжнародні організації та НУО, включаючи Amnesty International, Human Rights Watch і ММПЛУ, періодично публікували звіти, в яких задокументовано порушення, скоєні на Донбасі. Станом на 2 вересня Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) відрядила 1247 осіб на підтримку спеціальної моніторингової місії (СММ), яка щоденно подавала звіти про ситуацію та умови в більшості великих міст.

За повідомленнями ММПЛУ, станом на середину червня в ході бойових дій в Україні загинуло не менше 10500 осіб, включаючи цивільних, бійців урядових збройних сил і членів збройних угруповань. До цієї кількості увійшли і 298 пасажирів та екіпаж літака рейсу МН-17 Малайзійських авіаліній, збитого у 2014 році над Донбасом. Крім того, від початку конфлікту понад три мільйони мешканців покинули території Донецької та Луганської областей, контрольовані очолюваними Росією силами. Станом на 1 жовтня Міністерством соціальної політики було зареєстровано 1,5 мільйона внутрішньо переміщених осіб (ВПО).

Засоби масової інформації та правозахисні групи продовжували повідомляти про поширені випадки жорстокості на територіях, утримуваних очолюваними Росією силами.

Убивства: Станом на 1 листопада ОБСЄ повідомила про втрати серед цивільного населення у кількості 212 осіб (43 вбитих і 173 поранених) за період з 1 січня, порівняно з загальною кількістю втрат за весь 2017 рік у кількості 476 осіб (86 загиблих і 390 поранених).

У своєму вересневому звіті ММПЛУ зазначила, що продовження застосування обома сторонами артилерії та зброї вибухового типу залишалося першочерговою проблемою з точки зору захисту цивільного населення; що значна кількість цивільного населення продовжувала мешкати в селах і містах у безпосередній близькості до лінії зіткнення і що як урядові збройні сили, так і очолювані Росією сили були присутні в місцевостях, де мешкають цивільні.

Наприклад, за даними ММПЛУ, під час артилерійських обстрілів урядовими силами у період з 22 по 28 квітня в Докучаєвську, що в «ДНР», загинули четверо цивільних і ще двоє були поранені. Згідно з повідомленнями в пресі, 17 травня в селищі Троїцьке на контрольованій урядом території, під час обстрілу очолюваними Росією силами загинули у своєму дворі 13-річний хлопчик та його батько.

ММПЛУ також регулярно висловлювала стурбованість небезпекою для цивільного населення від наземних мін, мін-пасток та боєприпасів, що не вибухнули. За даними Міністерства оборони, 7000 квадратних кілометрів (2700 квадратних миль) контрольованих урядом територій та 9000 квадратних кілометрів (3500 квадратних миль) територій, контрольованих очолюваними Росією силами, в Донецькій та Луганській областях потребують гуманітарного розмінування. За даними Міністерства оборони, станом на середину липня від початку конфлікту через міни та вибухові боєприпаси загинуло понад 2550 цивільних осіб, включаючи 242 дітей.

За повідомленням ММПЛУ, 7 квітня в Піщаному, що на контрольованій урядом території Луганської області, загинули четверо членів однієї родини, коли їхній автомобіль наїхав на протитанкову міну. 30 вересня, як повідомила СММ ОБСЄ, троє дітей загинули і один був поранений, коли вони випадково привели в дію наземну міну на околиці Горлівки в Донецькій області, що перебуває під контролем очолюваних Росією сил. Троє хлопчиків віком від 12 до 14 років загинули на місці, а один десятирічний був доставлений до місцевої лікарні з численними пораненнями.

Міжнародний комітет червоного хреста (МКЧХ) повідомив, що станом на 1 вересня понад 1500 осіб зникли безвісти в зоні конфлікту, починаючи з квітня 2014 року. За даними Національної поліції, з квітня 2014 року в зоні конфлікту безвісти зникла 1861 особа. 12 липня парламент прийняв проект закону «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти», який покликаний врегулювати ситуацію з особами, місцезнаходження та стан яких невідомі в результаті збройного конфлікту, бойових дій, масових заворушень та природних або техногенних катастроф. Закон передбачає створення єдиного реєстру зниклих безвісти і комісії для координування діяльності урядових органів, що залучені до пошуків та ідентифікації зниклих безвісти осіб та надання підтримки їхнім сім'ям. Очолювані Росією сили не мали ані такої системи, ані ефективних засобів розслідування справ про зникнення людей безвісти. За даними правозахисних груп, в результаті боїв, головним чином, у 2014 році понад 1000 тіл військових та цивільних осіб на контрольованих державою кладовищах та в моргах залишаються невпізнаними.

Викрадення: Надходили повідомлення про викрадення людей по обидва боки від лінії зіткнення. У своєму попередньому звіті після червневого візиту

Робоча група ООН з насильницьких чи недобровільних зникнень (WGEID) зазначала: «Існує майже повна безкарність за акти насильницького зникнення по обидва боки лінії зіткнення, головним чином, через брак інтересу та політичної волі. У Києві, як і на контрольованій Росією території Донбасу, WGEID не відчула великої зацікавленості у розслідуванні справ, за винятком випадків, коли встановлено, що злочинець є прибічником супротивної сторони. Притягнення до судової відповідальності когось зі свого боку, здається, сприймається як «непатріотичність»».

У березневому звіті ММПЛУ повідомляється про чотири випадки на контрольованій урядом території, коли група невідомих у масках, одягнених у цивільне або камуфляж без знаків розрізнення, нібито викрадала людей серед білого дня в громадському місці. ММПЛУ відзначала: «Жертви повідомляли, що їм зав'язували очі або натягали на голову каптур, надягали наручники і відводили до незнайомого місця (будівлі, підвалу, гаража), де, за їхніми словам, їх били, погрожували насильством (включаючи згвалтування), інсценували їхню страту або згвалтування, примушуючи до зізнань у співробітництві з Федеральною службою безпеки Російської Федерації (ФСБ) або збройними угрупованнями. Це тривало від кількох годин до кількох днів чи тижнів, і весь цей час жертва залишалася з зав'язаними очима або злочинці прикривали свої обличчя. Після цього жертву або передавали до СБУ, або «відпускали» на людній вулиці, де її негайно арештовувала СБУ. З цього моменту, як повідомляли, затримання належним чином оформлялося, родичів повідомляли про затримання, а затриманого інформували про підозру і допитували».

За даними голови СБУ, очолювані Росією сили утримували на Донбасі 113 українських заручників. Правозахисні групи повідомляли, що очолювані Росією сили регулярно викрадали людей з політичних міркувань, з метою помсти або для отримання викупу. За інформацією ММПЛУ, 15 січня «міністерство державної безпеки» («МГБ») «ДНР» оголосило, що в 2017 році затримало 246 осіб за «підозрою в шпигунстві та державній зраді». Даних від «ЛНР» не надходило.

Найчастіше очолювані Росією сили затримували цивільних на контрольних пунктах в'їзду-виїзду вздовж лінії розмежування. Станом на середину травня ММПЛУ зафіксувала п'ять випадків затримки людей при спробі перетнути лінію розмежування. У таких випадках родичі не могли отримати інформацію про місцезнаходження затриманих, особливо на початковому етапі затримання. Було кілька випадків, коли людей утримували без права зв'язку з зовнішнім світом протягом понад місяць.

Наприклад, 28 березня «МГБ» затримало чоловіка під час переходу через контрольний пункт в'їзду-виїзду Станиця Луганська в «ЛНР». Його мати

тижнями намагалася отримати інформацію від «МГБ» та «генерального прокурора», але лише 19 квітня їй повідомили, що син був затриманий за процедурою «превентивного арешту» (дивитись розділ 1г.). Протягом перших двох днів арешту його, як було заявлено, серйозно били, примушували стояти навшпиньках з руками в наручниках, прикутих до стелі, і піддавали ударам електроструму. Знущання припинилось, коли він «зійзнався» у злочині. Очолювані Росією сили відпустили його після 64 днів ув'язнення.

17 серпня російський державний телеканал показав інтерв'ю, в якому викраденого журналіста Станіслава Асєєва (псевдонім Васін) змусили фальшиво зізнатись у шпигунстві на користь України. У червні 2017 року очолювані Росією сили викрали Асєєва в Донецьку і звинуватили у шпигунстві.

Фізичне насильство, покарання і катування: За повідомленнями, і урядові, і очолювані Росією сили застосовували насильство і катування до цивільних осіб і військових у місцях тримання під вартою, але правозахисні організації постійно звинувачували очолювані Росією сили в широкомасштабних систематичних проявах жорстокості. Спостерігачі зауважували, що ситуацію ще більше погіршувала атмосфера безкарності та відсутності верховенства права. Серед тортур, про які повідомлялося, - побиття, фізичні й психологічні тортури, імітація страти, сексуальне насильство, позбавлення їжі та води, відмова в медичній допомозі та примусова праця.

На контрольованій урядом території ММПЛУ зафіксувала кілька випадків катування, включаючи імітацію страти та застосування ударів електрострумом. ММПЛУ заявила, що має підозру, що дані про такі випадки занижені, оскільки жертви часто залишалися в ув'язненні або боялись повідомляти про жорстоке поводження через страх помсти або недовіру до судової системи.

Станом на середину серпня ММПЛУ задокументувала на Донбасі дев'ять випадків, коли урядові сили або співробітники СБУ захоплювали нібито членів збройних угруповань і тримали їх у неофіційних місцях позбавлення волі, перш ніж їхній арешт був належним чином зареєстрований. Четверо осіб, що фігурували в таких випадках, повідомляли, що їх катували, брутально з ними поводитись, піддавали сексуальному насильству і погрожували фізичним насильством.

Наприклад, за інформацією ММПЛУ, 20 червня мешканця Харцизька протягом майже 35 годин утримували в поліцейських відділках підконтрольних уряду міст Бахмута і Краматорська, не заарештувавши його офіційно, не пред'явивши звинувачень і не надавши йому доступу до адвоката. Протягом цього часу люди у військових уніформах, як повідомлялось, били його кулаками, різними предметами і погрожували йому

ножем, вимагаючи зізнання.

Його допитували й примушували погодитись на угоду про визнання вини, звинувативши у членстві в збройному угрупованні.

Як зазначала ММПЛУ, відсутність ефективного розслідування раніше задокументованих випадків катування та фізичного насильства залишалась одним з найкритичніших приводів для стурбованості щодо прав людини. Наприклад, у вересневому звіті ММПЛУ описано один випадок, коли затриманий подав кілька скарг у зв'язку з тим, що у 2015 році урядові сили протягом восьми днів утримували його в Красноармійській автотранспортній компанії, не зареєструвавши його і піддаючи брутальному поводженню. Військова прокуратура Донецького гарнізону ініціювала розслідування за цими скаргами, але двічі його закривала. І хоча суди виносили постанову про повторне відкриття розслідування, жодного прогресу досягнуто не було, і після звільнення затриманого в грудні 2017 року, як повідомляли, розслідування знову було закрито.

Находили повідомлення про те, що очолювані Росією сили на підконтрольних їм територіях систематично й багаторазово чинили насильство, включаючи тортури. За даними міжнародних організацій та НУО, таке насильство включало в себе побиття, примусову працю, психологічні та фізичні тортури, прилюдне приниження і сексуальне насильство. Протягом року від ув'язнених, звільнених у ході обміну в'язнями в 2017 році, надходили нові повідомлення про насильство. Так Леоніда, затриманого у 2015 році мешканця Дебальцевого, тримали в неволі протягом 509 днів. Він був затриманий під час спроби переїхати на територію, контрольовану урядом. Агенти «Міністерства державної безпеки ДНР» побили його, потім надягли на голову пластиковий пакет, закували в наручники і відвезли в колишню заводську будівлю в Донецьку. Очолювані Росією сили обладнали в'язницю кімнатою для тортур у підвалі колишнього заводу, де катували і Леоніда. Також Леоніда допитували в приміщенні «Міністерства державної безпеки» (МГБ) в Донецьку. Під час допитів злочинці застосовували електрострум, били, принижували, чинили замах на згвалтування і погрожували, що катуватимуть його родичів. За даними СБУ, служба задокументувала 500 випадків катування громадян України очолюваними Росією силами. Протягом року ММПЛУ документувала численні повідомлення осіб, свавільно арештованих співробітниками «МГБ», катованих і утримуваних без права на зв'язок з зовнішнім світом у колишньому культурному центрі, перетвореному на місце ув'язнення під назвою Ізоляція. Під час ув'язнення цих осіб, як повідомлялось, піддавали ударам електрострумом та іншим формам насильства. На думку ММПЛУ, протягом першої половини року в Ізоляції утримували щонайменше 40 осіб, включаючи цивільних.

Окрім одного, дуже обмеженого відвідання з боку СДК ООН (дивитись розділ 1в.), міжнародним організаціям, включаючи ММПЛУ, було відмовлено в доступі до місць позбавлення волі на території, контрольованій очолюваними Росією силами, а отже вони не могли повною мірою оцінити умови в цих закладах.

ММПЛУ продовжувала документувати повідомлення про статеве насильство і насильство на гендерній основі. У звіті коаліції «Справедливість заради миру на Донбасі» (КСЗМД), що відобразив інтерв'ю з сотнями колишніх в'язнів місць позбавлення волі, задокументовано насильство з боку обох сторін протягом всього конфлікту, але зазначається, що сексуальне насильство ширше застосовується очолюваними Росією силами, ніж урядовими силами чи проурядовими батальйонами. З боку урядової сторони звіт зафіксував випадки згвалтування, погроз згвалтуванням, сексуального домагання та приниження.

КСЗМД вказувала, що на територіях, підконтрольних очолюваним Росією силам, сексуальне насильство було більш систематичним і особливо поширеним у незаконних «неофіційних» місцях утримання під вартою, в яких іноді жінок і чоловіків не розділяли. У звіті зазначалося, що принаймні кожен четвертий ув'язнений цих незаконних тюрем (як жінок, так і чоловіків) є жертвою або свідком насильства на гендерній основі. Серед задокументованих форм знущання – згвалтування, погрози згвалтування, погрози кастрації, навмисне пошкодження геніталій, погрози сексуального насильства проти членів родини, сексуальне домагання, примусове оголення, примус до спостереження за сексуальним насильством щодо інших, примусова проституція та приниження.

Обидві сторони використовували наземні міни без встановлення огорож, знаків чи інших засобів для запобігання жертвам серед цивільного населення. Станом на вересень, за повідомленням ММПЛУ, на рахунку мін, мін-пасток та вибухонебезпечних залишків війни було 58 жертв серед мирного населення (шестеро загиблих і 52 поранених). Особливо гострим був ризик для осіб, що мешкали у містах і поселеннях поблизу лінії зіткнення, а також для приблизно 35000 осіб, які щоденно перетинали лінію розмежування.

Інші злочини, пов'язані з конфліктом: 24 травня міжнародна команда слідчих з Нідерландів, Австралії, Бельгії, Малайзії та України представила результати розслідування збиття літака рейсу 17 Малайзійських авіаліній у 2014 році на Донбасі. Слідство дійшло висновку, що ракетна система класу земля-повітря, за допомогою якої було збито повітряний лайнер над Україною, що призвело до загибелі всіх 298 осіб на борту, походить з російських збройних сил. Звіт загалом підтвердив уже широко задокументовану роль російської влади в розгортанні ракетної системи і подальшому її приховуванні. У звіті голландські обвинувачі прослідкували роль Росії в доставці ракетної системи в

Україну та її спроби приховати свою роль після катастрофи.

Очолювані Росією сили в Донецькій області заборонили гуманітарну допомогу від української влади й обмежили допомогу міжнародних гуманітарних організацій. Внаслідок цього ціни на основні харчові продукти вийшли за межі можливостей багатьох осіб, що залишались на контрольованій Росією території. Правозахисні групи також повідомляли про жорстку нестачу товарів медичного призначення на контрольованій Росією території.

Очолювані Росією сили продовжували отримувати конвої з російською «гуманітарною допомогою», які, на офіційну думку української влади, містили зброю та матеріальне забезпечення для очолюваних Росією сил.

Розділ 2. Дотримання громадянських свобод, у тому числі таких:

а. Свобода слова, у тому числі для преси

Конституція і законодавство гарантують свободу слова, в тому числі для представників преси. Однак влада не завжди поважала ці права. Уряд запровадив заходи, що забороняли або блокували інформацію, засоби масової інформації або журналістів, яких вважали загрозою для національної безпеки або які висловлювали позиції, що, на думку влади, підривали суверенітет і територіальну цілісність держави. На свободу ЗМІ продовжували впливати й прояви іншої проблемної практики, включаючи самоцензуру, плату за так звану *джинсу* (публікація необґрунтованих матеріалів за гроші), а також тенденційне висвітлення новин у засобах масової інформації, чий власники мали тісні зв'язки з владою або опозиційними політичними партіями.

На Донбасі очолювані Росією сили придушували свободу слова і преси шляхом переслідування, залякування, викрадень та нападів на журналістів та засоби масової інформації. Вони також перешкоджали трансляції програм українського та незалежного телебачення і радіо на підконтрольних їм територіях.

Свобода самовираження: За деякими винятками, громадяни на підконтрольних уряду територіях загалом могли критикувати владу прилюдно і приватно, обговорювати питання громадського інтересу без страху офіційних репресій. Закон відносить до розряду протизаконних дій використання комуністичної і нацистської символіки, а також виробництво і поширення «георгіївської стрічки» – символу, пов'язаного з очолюваними Росією силами на Донбасі. Під час святкування 9 травня Дня перемоги у Другій світовій війні кілька осіб було затримано в Києві, Львові, Полтаві, Мелітополі та Одесі за демонстрацію заборонених радянських символів.

Законом заборонені висловлювання, що загрожують територіальній цілісності держави, пропагують війну, провокують расові або релігійні конфлікти або підтримують російську агресію проти країни, і влада піддавала судовому

переслідуванню громадян згідно цих законів.

Свобода преси і ЗМІ: НУО Freedom House охарактеризувала пресу в країні як «частково вільну». Незалежні засоби масової інформації та інтернет-сайти новин активно працювали і висловлювали широкий діапазон думок. Приватні ЗМІ, з яких найуспішніші належали заможним і впливовим олігархам, часто пропонували читачам і глядачам «тенденційний плюралізм», представляючи точку зору своїх власників, позитивне висвітлення їхніх союзників і критику політичних або ділових суперників. 10 найпопулярніших телевізійних станцій належали бізнесменам, чия основна діяльність не стосувалася масової інформації. Незалежним ЗМІ було важко конкурувати з крупними засобами масової інформації, що мали олігархічні дотації.

Станом на 1 жовтня Інститут масової інформації (ІМІ) зафіксував 140 випадків заявлених порушень свободи преси, порівняно з 152 випадками протягом такого самого періоду в 2017 році.

Поширеною залишалася практика *джинси* – однобічного або вигідного висвітлення новин, оплачуваного політиками або олігархами. Моніторинг Інститутом масової інформації національних друкованих та електронних ЗМІ на наявність *джинси* виявив, що політичну *джинсу* замовляє широке коло суб'єктів, включаючи політичні партії, політиків, обласні органи влади та олігархів. За даними моніторингу преси ІМІ, протягом вересня в інтернет-засобах масової інформації країни кількість *джинси* була найбільшою за останні п'ять років спостережень і вдвічі більшою, ніж за той самий період у 2017 році, причому 52 відсотки журналістів повідомляли, що їхній засіб масової інформації регулярно публікує *джинсу*.

Насильство і переслідування: Проблемою залишалося насильство проти журналістів. Правозахисні групи та журналісти критикували бездіяльність, на їхню думку, влади у розслідуванні цих злочинів, яка породжувала дедалі ширшу атмосферу безкарності.

За даними ІМІ, станом на 1 вересня надійшло 22 повідомлення про напади на журналістів протягом року, порівняно з 19 випадками за такий самий період у 2017 році. Як і в 2017 році, більшість нападів була скоєна радше приватними, ніж державними суб'єктами. Станом на 1 вересня трапилися 24 інциденти з погрозами на адресу журналістів, порівняно з 22 протягом того ж періоду в 2017 році. ІМІ та редактори великих незалежних інформаційних агентств також звернули увагу на он-лайн переслідування журналістів громадянськими суб'єктами, що є відображенням зростаючої суспільної нетерпимості до викладення новин у формі, яка вважається недостатньо патріотичною, - ситуацію, яка, за їх твердженням, мала негласну підтримку з боку влади.

8 вересня двоє чоловіків, один з яких був опізнаний як Володимир Войченко, депутат Новоодеської районної ради Миколаївської області, скоїли напад і

побили головного редактора місцевої миколаївської газети «*Моє місто*» Миколу Попова. За словами Попова, Войченко та його спільник підійшли до нього в ресторані з претензіями до його публікацій і потім побили його. Журналіст пов'язав цей напад зі своїми критичними статтями про місцеву владу. Поліція розпочала слідство щодо Попова та нападників на нього, які подали скаргу, в якій заявили, що Попов напав на них.

Також надходили повідомлення про побиття поліцією журналістів, які висвітлювали демонстрації (дивитись розділ 2.б.).

Були повідомлення про застосування поліцією сили та залякувань проти журналістів. Наприклад, 21 лютого кілька журналісток, які намагалися потрапити на суд у справі про державну зраду колишнього президента Януковича, повідомили, що співробітники поліції примусили їх роздягтись і пройти нав'язливі перевірки безпеки, щоб отримати дозвіл пройти у зал суду, де Порошенко давав свідчення через відеозв'язок. А саме, журналісток попросили зняти весь одяг вище пояса, щоб поліція могла переконатись у відсутності політичних гасел, написаних на тілі. Пізніше поліція пояснила, що шукала членів протестної групи Femen, яка часто вдавалася до протестів з частковим оголенням. Адміністрація президента згодом принесла вибачення за ці нав'язливі перевірки, але спікер Національної поліції виступив на захист дій поліції як «необхідних».

Надходили повідомлення про напади на офіси незалежних засобів масової інформації, здебільшого невстановленими нападниками. Наприклад, 23 лютого невідомий спалив приміщення веб-сайту журналістських розслідувань «Четверта влада» в Рівному. Поліція розпочала розслідування нападу. За п'ять днів до того невідомі пограбували приміщення офісу, де перебував сервер цього веб-сайту, і викрали основне обладнання, вивівши з дії сайт. Особи двох злочинців було встановлено, і поліція випустила орієнтування на їх розшук.

Надходили повідомлення про те, що державні чиновники намагалися тиснути на журналістів через судову систему. 27 серпня Печерський районний суд Києва дав Генеральній прокуратурі дозвіл на доступ до текстових повідомлень, дзвінків та даних про місцеперебування за 17 місяців з мобільного телефона журналістки Наталії Седлецької, головного редактора телевізійної програми *Схеми*, присвяченої антикорупційним розслідуванням. Це рішення суду було ухвалене в контексті справи проти Артема Ситника, голови Національного антикорупційного бюро (НАБУ) за начебто розкриття державних таємниць журналістам, де Седлецька та низка інших журналістів були викликані як свідки. Раніше Седлецька відмовилася добровільно надати інформацію Генеральній прокуратурі на тій підставі, що її спілкування з конфіденційними джерелами захищене за законом. Захисники прав людини розцінили рішення суду як порушення свободи преси і спробу переслідування

та залякування Седлецької. 18 вересня апеляційний суд виніс рішення про виключення з початкового запиту на дані геолокації території навколо офісу НАБУ в Києві, але підтримав початковий проміжок часу. 18 вересня ЄСПЛ постановив, що влада повинна вжити заходів для того, щоб відповідні органи не отримали доступу до будь-яких даних з мобільного телефону Седлецької. За повідомленнями в пресі, Седлецька була одною з принаймні трьох журналістів, комунікаційні дані яких за рішенням суду повинні були надані Генеральній прокуратурі.

Жодних зрушень протягом року не відбулось у розслідуванні вбивства в 2016 році відомого білорусько-російського журналіста Павла Шеремета, який вів ранкове шоу на радіо Вести і працював в інтернет-агентстві новин «Українська правда» (дивитись розділ 1.а.).

У липні 2017 року влада завершила розслідування вбивства Олеса Бузини в 2015 році нібито членами правої політичної групи і передала справу на судовий розгляд. Станом на вересень судові слухання щодо двох підозрюваних тривали.

Цензура або обмеження змісту: Правозахисні організації часто критикували владу за надто широкий підхід до заборони книжок, телевізійних програм та іншого змісту (дивитись розділи про Національну безпеку та Свободу інтернету).

Державний комітет телерадіомовлення (Держкомтелерадіо) вів список заборонених книжок, які вважались спрямованими на підірвання незалежності країни, пропаганду жорстокості, підбурювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, заклики до терористичних атак або зазіхання на людські права і свободи. Станом на липень до цього списку входило 180 книжок. У січні Держкомтелерадіо заборонило російськомовний переклад відзначеної нагородами книжки *Сталінград* британського історика Ентоні Бівера. Влада вважала, що наведене в книжці твердження про те, що українські повстанські загони під час Другої світової війни стратили 90 єврейських сиріт у Білій Церкві, являє собою «пропаганду», що посягає на суверенітет і безпеку країни.

І незалежні, і державні засоби масової інформації періодично вдавалися до самоцензури, висвітлюючи історії, які могли б наразити політичних союзників на критику або могли б бути сприйняті громадськістю як недостатньо патріотичні, або могли містити інформацію, яка б могла бути використана російською пропагандою.

Закони по наклеп/дискредитацію: Наклеп є цивільним правопорушенням. Хоча закон обмежує розмір грошових відшкодувань, яких позивач може добиватися в суді, місцеві медіа-спостерігачі продовжували висловлювати занепокоєння високими грошовими відшкодуваннями, присуджуваними через

нібито наклеп. Державні організації і публічні діячі, зокрема, погрожували поданням цивільних позовів до суду за нібито шкоду, заподіяну «честі й гідності особи», з метою впливу або залякування преси та журналістів, що займаються журналістськими розслідуваннями.

Наприклад, 13 червня «Укроборонпром» (об'єднання державних компаній, що виробляють товари оборонного призначення) подав позов проти видавництва Media DK, медіа-групи, якій належить «Новое время». «Новое время» публікувало статті про корупцію, пов'язану з державними закупівлями оборонної продукції в «Укроборонпромі». Позов вимагав захисту честі та гідності «Укроборонпрома» і вимагав від «Нового времени» опублікувати спростування статті про корупційні схеми. На кінець року слухання справи в суді ще не відбулися.

Національна безпека: В контексті триваючого збройного конфлікту з застосуванням звичайної зброї на Донбасі, а також триваючих російських дезінформаційних та кіберкампаній влада вживала заходів для заборони, регулювання та подекуди цензурування інформації, що вважалася загрозою національній безпеці, зокрема тої, що походила з Росії та мала проросійське спрямування.

Влада продовжувала застосовувати практику заборони конкретних робіт проросійських акторів, кінорежисерів та співаків, а також запровадження санкцій проти проросійських журналістів. За даними Державного агентства з питань кіно, станом на середину вересня з 2014 року з міркувань національної безпеки було заборонено понад 660 фільмів та телепрограм. У відповідь на безперервний потік російських кібератак і дезінформації в намаганнях дестабілізувати Україну влада продовжила дію запровадженої в травні 2017 року заборони на діяльність 468 компаній і 1228 осіб, які нібито становлять «загрозу інформаційній та кібер-безпеці держави». Серед них були дві найширше використовувані соціальні мережі, базовані в Росії, і великі російські телевізійні канали.

Повідомлялося про випадки, коли влада використовувала порушення цих заборон на зміст як засіб тиску на засоби масової інформації, які вона вважала такими, що провадять проросійську редакційну політику. Так 25 січня телеканал Інтер, який, на думку деяких спостерігачів, має проросійський ухил, отримав від СБУ повідомлення, що на ньому будуть проведені додаткові «перевірки» на тій підставі, що канал транслював фільми, заборонені через участь у них проросійських акторів, які «становлять загрозу національній безпеці».

4 жовтня парламент ухвалив рішення про накладення санкцій на телевізійні канали 112 Україна і NewsOne через їхню начебто проросійську діяльність і бенефіціарних власників. Рішення передбачало заморожування активів,

призупинення ліцензій, заборону на користування радіочастотами і припинення надання телекомунікаційних послуг і користування загальними телекомунікаційними мережами. Станом на грудень санкції не вступили в дію.

28 вересня Львівський обласний суд заборонив усі російськомовні книжки, фільми і пісні з метою боротьби з «гібридною війною», яку веде Росія. Житомирський і Тернопільський обласні суди ухвалили таке ж саме рішення відповідно 25 жовтня і 6 листопада. Спостерігачі висловлювали сумнів у можливості забезпечити виконання заборони такого роду.

Медіа-фахівці продовжували відчувати тиск з боку СБУ, збройних сил та інших представників влади, висвітлюючи делікатні питання, такі як втрати серед військових. Наприклад, головний редактор тижневика *«Новое время»* повідомив про погрози в бік редакції журналу від голови парламентського комітету з національної безпеки та колишнього голови *«Укроборонпрома»* Сергія Пашинського і заступника голови Ради національної безпеки та оборони Олега Гладковського. Журнал розповів, що ці двоє чиновників є головними вигодонабувачами корупційних схем, пов'язаних з державними закупівлями оборонної продукції. 12 квітня адвокати цих двох депутатів парламенту приїхали до офісу журналу і вимагали, щоб *«Новое время»* опублікувало спростування статті з міркувань національної безпеки. Журнал відмовився це робити.

Надходили повідомлення про те, що влада використовувала міркування національної безпеки як привід для арешту й переслідування журналістів, які, на її думку, мали проросійський редакційний ухил. 15 травня СБУ провело обшук офісу *«РИА Новости Украина»*. Головний редактор Кирило Вишинський був арештований і звинувачений у державній зраді. За інформацією СБУ, навесні 2014 року Вишинський їздив у Крим, де нібито брав участь у пропагандистській кампанії на підтримку майбутньої анексії півострова Росією, за що, за припущенням СБУ, отримав нагороду від російської влади. В час його арешту *«Комітет захисту журналістів»*, *«Репортери без кордонів»* і представник ОБСЄ з питань свободи засобів масової інформації висловили занепокоєння. Станом на кінець вересня досудове розслідування тривало.

Влада продовжувала депортувати і відмовляти у в'їзді іноземним журналістам на підставах державної безпеки. 10 липня прикордонники заборонили в'їзд в Україну громадянину Великої Британії і ведучому російського телеканалу *«НТВ»* Джону Воррену Грему Бродеріпу і наклали на нього трирічну заборону у в'їзді за порушення правил відвідання окупованого Криму в 2015 році.

Неурядовий вплив: Повідомлялося, що націоналістичні неаівисницькі групи нападали на журналістів. Наприклад, за інформацією ІМІ, 19 липня члени націоналістичного неаівисницького угруповання С14 в Києві напали на

журналіста, який висвітлював суд над членами С14, яких було звинувачено в нападі на ромський табір.

Очоловані Росією сили на сході викрадали, свавільно затримували і виявляли брутальність до журналістів (дивитись розділ 1.є.). За інформацією ММПЛУ, «можливості користуватися свободою переконань і їх вираження залишались украй обмеженими». ММПЛУ задокументувала випадок, коли двох людей було затримано й звинувачено в шпигунстві за їх проукраїнські погляди, висловлені в соціальних мережах. ММПЛУ також зауважила, що «місцеві засоби масової інформації діють переважно як інструмент підтримки тих, хто при владі». За даними CyberLab Україна, влада в «Луганській Народній Республіці» заблокувала понад 50 українських інформаційних агентств.

ММПЛУ повідомляла, що журналісти, які в'їжджали на контрольовану Росією територію «ДНР», повинні були щоденно інформувати «прес-центр» «міністра оборони» про свою діяльність; від них свавільно вимагали на контрольно-пропускних пунктах показувати відеоматеріали; під час поїздок до лінії розмежування їх супроводжували члени збройних угруповань.

22 серпня російський державний канал «Россия 24» транслював «інтерв'ю» зі Станіславом Асєєвим, в якому той фальшиво зізнався у шпигунстві на користь України. «Влада ДНР» арештувала Асєєва в червні (дивитись розділ 1.є.).

Свобода інтернету

За даними Міжнародного союзу електрозв'язку (ITU), у 2017 році інтернетом користувалися 53 відсотки населення. Правоохоронні органи здійснювали моніторинг інтернету, іноді без належних правових підстав, і вживали значних зусиль протягом року для блокування доступу до веб-сайтів.

14 травня президент схвалив нові санкції, затверджені Національною радою безпеки та оборони, які, серед іншого, зобов'язували українських інтернет-провайдерів заблокувати 192 сайти на додаток до заблокованих раніше. Правозахисні групи та журналісти, які критикували втручання Росії на Донбасі та окупацію Криму, повідомляли, що їхні веб-сайти зазнавали кібератак, таких як скоординовані збої по відмові в обслуговуванні та спроби несанкціонованого отримання інформації з комп'ютерів, а також скоординовані кампанії «тролінгу» та переслідування в соціальних мережах.

У своєму щорічному звіті «Свобода в інтернеті», оприлюдненому в листопаді, Freedom House дійшла висновку, що свобода інтернету в країні продовжувала погіршуватися другий рік поспіль. Вона зауважила зокрема, що «органи влади стали менш терпимими до висловлювань в інтернеті, які сприймаються як критичні щодо позиції України в конфлікті, а уряд цього року був особливо активним, піддаючи санкціям користувачів соціальних мереж за «сепаратистську» та «екстремістську» діяльність, коли багато хто з

користувачів був затриманий, оштрафований та навіть ув'язнений за таку діяльність. Тим часом очолювані Росією сили на сході нарощували зусилля з блокування змісту в інтернеті, який сприймався як такий, що підтримує українську владу чи культурну ідентичність».

Находили повідомлення про те, що влада переслідувала громадян за їхні пости в соціальних мережах. За даними медіа-моніторингової групи «Детектор Медіа», у 2017 році влада відкрила кримінальні провадження проти 40 користувачів або адміністраторів соціальних ресурсів за розміщення змісту, який «підриває конституційний порядок» у країні або іншим чином загрожує національній безпеці; 37 з них було передано в суд. Наприклад, за інформацією Freedom House, у лютому СБУ провела обшук у домі мешканця Чернігова за начебто публікацію антиукраїнського змісту на російських соціальних ресурсах. Органи влади вилучили його комп'ютер і телефон і згодом звинуватили його в «підриванні конституційного порядку». СБУ стверджувала, що цей чоловік поширював зміст у кількох групах та на сторінках з понад 20000 підписників.

28 листопада представники принаймні чотирьох українських правозахисних, інформаційних та антикорупційних організацій отримали від Google повідомлення про те, що на їхні приватні та корпоративні акаунти в Google були здійснені атаки нападниками, які, ймовірно, користуються підтримкою російської влади. Подібні повідомлення українські користувачі отримували протягом 2015-2016 років. Незалежний аналіз визначив, що за цими атаками стояла хакерська група «Fancy Bear», пов'язана з російським урядом.

Свобода наукової діяльності та культурне життя

Не надходило жодних повідомлень про обмеження владою свободи наукової діяльності чи культурного життя. Влада вела список російських або проросійських музикантів, акторів та інших діячів культури, яким вона заборонила в'їзд до країни з міркувань національної безпеки.

б. Свобода мирних зібрань та об'єднань

Конституція дає громадянам право на свободу мирних зібрань та об'єднань, і влада загалом поважала це право.

Свобода мирних зібрань

Конституція гарантує свободу мирних зібрань, і влада загалом поважала це право. Однак немає жодних законів, які б регулювали процес організації та проведення заходів, забезпечуючи це право, і влада, згідно директиви ще з радянських часів, має широкі повноваження на свій розсуд дозволяти чи забороняти зібрання з міркувань захисту громадського порядку й безпеки. Організатори зобов'язані заздалегідь повідомляти владу про плановане проведення протестів або демонстрацій.

Протягом року громадяни загалом без обмеження користувалися правом на мирне зібрання на територіях, підконтрольних уряду. Однак були повідомлення про те, що поліція іноді застосовувала надмірну силу при розгоні протестів. Наприклад, 3 березня поліція зруйнувала наметове містечко протестувальників, яке було споруджене поблизу парламенту в жовтні 2017 року. Як повідомлялось, поліція била протестувальників і застосовувала сльозогінний газ проти журналістів. Дев'ятнадцятеро осіб зазнали ушкоджень (10 мали травми голови, дев'ять – інші види тілесних ушкоджень), включаючи журналістів «Радіо Свобода», «Громадського ТВ» та інформаційного агентства «Інсайдер». Журналісти повідомляли про навмисні напади поліції, незважаючи на те, що вони мали на собі явні ознаки представників преси. За словами очільника київської поліції, слідчі та поліція законно розслідували кримінальні дії у зв'язку зі спробами протестувальників захопити Міжнародний центр культури і мистецтв у Києві в грудні 2017 року та сутичками в парламенті 27 лютого. Поліція розпочала розслідування кримінальних справ про можливе застосування надмірної сили співробітниками і втручання поліції в роботу журналістів, які намагались зняти цю подію на відео. Станом на грудень розслідування тривало.

Хоча головний Марш Рівності 2018 року в Києві охороняли тисячі працівників поліції, поліцейські не завжди забезпечували достатній захист менш масштабних заходів, особливо якщо вони були організовані особами, що належать до груп меншин або опозиційних політичних течій. Заходи, організовані активістами з захисту прав жінок або ЛГБТІ спільноту, регулярно зривалися членами націоналістичних ксенофобських груп. 8 березня члени угруповань правого спрямування в Ужгороді, Львові та Києві напали на учасників масових заходів, метою яких було привернення уваги до прав жінок і домашнього насильства та насильства на гендерному ґрунті. Поліція розпочала розслідування інцидентів. Правоохоронці ненадовго затримали нападників, але жодних звинувачень висунуто не було.

На територіях, контрольованих Росією, ММПЛУ відзначала відсутність демонстрацій, оскільки «люди побоюються того, що можуть бути «арештовані», якщо організують протести чи зібрання проти політики» очолюваних Росією сил. ММПЛУ також відзначила, що єдиними демонстраціями, дозволеними на цих територіях, були демонстрації на підтримку місцевої «влади», часто очевидно організовані очолюваними Росією силами з примусовим залученням учасників.

Свобода об'єднань

Конституція і законодавство гарантують свободу об'єднань, і загалом влада поважала це право.

Правозахисні групи й міжнародні організації подовжували гостро критикувати

закон, підписаний президентом у березні 2017 року, яким запроваджуються розпливчасті та обтяжливі вимоги щодо звітності про активи для організацій громадянського суспільства і журналістів, які займаються антикорупційними питаннями. Цей закон був широко сприйнятий як інструмент залякування й помсти, спрямований проти антикорупційних сил країни, які домагалися більшої фінансової прозорості з боку урядових чиновників. Очільники та члени правлінь антикорупційних НУО повинні були подати свої декларації про майно до 1 квітня. Спостерігачі продовжували висловлювати занепокоєння тим, що ці майнові декларації ймовірно можуть поставити під загрозу працівників НУО, що займаються питаннями прав людини та боротьби з корупцією, особливо питаннями, пов'язаними з окупованим Росією Кримом або територіями Донбасу під контролем очолюваних Росією сил.

Правозахисні організації повідомляли про зростання кількості нерозслідуваних нападів на членів організацій громадянського суспільства, що, на їхню думку, породжує атмосферу безкарності. 26 вересня кілька десятків українських організацій громадянського суспільства у спільній заяві зазначили, що за минулі 12 місяців відбулося понад 50 таких нападів, і звинуватили владу в нездатності розслідувати ці злочини належним чином.

Надходили повідомлення про інциденти, в яких, на думку спостерігачів, влада спрямовувала переслідування проти активістів на помсту за їхню професійну діяльність. Наприклад, кілька великих правозахисних груп висловили занепокоєння переслідуванням владою Віталія Шабуніна, голови неурядової організації «Центр протидії корупції» (ЦПК), яке, на їхню думку є вибірковою і політично вмотивованим. 15 січня влада звинуватила Шабуніна в начебто нанесенні тілесних ушкоджень журналістові; це звинувачення передбачає суворіше покарання, ніж злочин з умисного нанесення тілесних ушкоджень середньої тяжкості, в якому його звинувачували раніше, в 2017 році. Обидва звинувачення брали початок з інциденту в червні 2017 року, коли Шабунін начебто вдарив кулаком Всеволода Філімоненка, ймовірно журналіста, який, як повідомлялося, переслідував одного з колег Шабуніна. Правозахисні групи зауважували, що з відеозапису події можна припустити, що Філімоненко, можливо, був направлений службами безпеки країни, щоб спровокувати конфлікт з Шабуніним, і що ресурси та енергія, застосовані владою при переслідуванні Шабуніна, далеко виходили за межі їхнього звичного підходу до переслідування журналістів, включаючи напади, в результаті яких отримані ушкодження були набагато тяжчі.

За даними ММПЛУ, на територіях, контрольованих очолюваними Росією силами, вітчизняні й міжнародні організації громадянського суспільства, включаючи захисників прав людини, не могли діяти вільно. Мешканці розповідали ММПЛУ, що їх піддає судовому переслідуванню «міністерство державної безпеки» (або що вони бояться його переслідувань) за

проукраїнські погляди або колишню належність до українських НУО. Якщо правозахисні групи намагались діяти на тих територіях, вони стикалися з серйозними переслідуваннями та залякуванням. ММПЛУ також зауважила збільшення кількості громадських організацій, якими управляють керовані Росією сили і які вимагали, щоб до них вступали певні категорії людей, наприклад, бюджетні працівники.

в. Свобода віросповідання

Дивіться *Міжнародну доповідь* Державного Департаменту *про стан релігійних свобод* на ресурсі www.state.gov/religiousfreedomreport/.

г. Свобода пересування

Конституція і законодавство гарантують громадянам свободу пересування в країні, подорожей за кордон, еміграції та репатріації. Однак органи влади обмежували це право, зокрема, у східній частині країни поблизу зони конфлікту.

Влада співпрацювала з УВКБ ООН та іншими гуманітарними організаціями в наданні захисту й допомоги ВПО, біженцям, біженцям, що повертаються, шукачам притулку, особам без громадянства та іншим особам, які підпадають під відповідну компетенцію. За повідомленнями міжнародних та внутрішніх організацій, система захисту шукачів притулку, осіб без громадянства та інших осіб, що підпадають під відповідну компетенцію, працювала неефективно.

Зловживання щодо мігрантів, біженців і осіб без громадянства: Органи влади часто затримували шукачів притулку на тривалі періоди без дозволу суду.

Внутрішнє переміщення: Влада й очолювані Росією сили ретельно контролювали переміщення між підконтрольними уряду територіями та територіями Донбасу під контролем очолюваних Росією сил. Перетинання лінії розмежування залишалось складним. Перевезення громадським транспортом залишалось під заборобою.

Незважаючи на те, що існувало п'ять пропускних пунктів, протягом значної частини року діяли лише чотири. За даними ММПЛУ, в період з травня по серпень щодня лінію розмежування перетинали в середньому 39000 осіб. ММПЛУ повідомляла, що люди, які перетинали лінію розмежування, переважно старшого віку та з медичними проблемами, змушені були вистоювати по кілька годин у черзі. За даними Державної служби з надзвичайних ситуацій України в Луганській області, у Станиці-Луганській в період з травня по серпень до 100 осіб щодня переживали інциденти з погіршенням стану здоров'я.

Для контролю за переміщеннями на контрольовану урядом територію влада використовувала систему пропусків, що передбачала процес подачі заявок он-

лайн. Правозахисні групи були занепокоєні тим, що багато хто на не контрольованій урядом території не мав доступу до інтернету для отримання таких пропусків і що система пропусків створювала значні труднощі для людей, які переходили на контрольовану урядом територію, зокрема, для тих, хто намагався отримати пенсії та державну грошову допомогу, видачу яких було припинено на території, контрольованій очолюваними Росією силами. З квітня 2017 року дозволи на перетин діють безстроково, а мешканці територій, прилеглих до лінії розмежування з контрольованого урядом боку, не потребують дозволу на перетин.

ММПЛУ неодноразово висловлювала стурбованість через повідомлення про корупцію серед персоналу контрольно-пропускних пунктів по обидва боки, включаючи вимагання хабарів або товарів в обмін на полегшення перетину лінії розмежування. Очолювані Росією сили продовжували обмежувати свободу переміщення в східній частині країни.

Урядові та російські окупаційні органи влади піддавали осіб, що переміщалися між окупованим Росією Кримом та материковою частиною країни, суворому паспортному контролю на адміністративному кордоні між Херсонською областю та Кримом. Влада заборонила залізничне та комерційне автобусне сполучення через адміністративний кордон, вимагаючи, щоб люди перетинали кордон або пішки, або приватним транспортним засобом. Широко розповсюдженими залишалися довгі черги і недостатній доступ до туалетів, укриття й питної води. Громадянське суспільство, журналісти та незалежні адвокати продовжували стверджувати, що влада чинила значні перепони для їх доступу в Крим, включаючи довгий процес отримання необхідних дозволів, що ускладнювало можливість документування та реагування ними на порушення, що кояться там.

Внутрішньо переміщені особи (ВПО)

За даними Міністерства соціальної політики, станом на кінець вересня внаслідок агресії Росії на сході України та окупації Криму було зареєстровано понад 1,5 мільйона ВПО. За оцінками деяких НУО та міжнародних організацій, насправді цей показник нижчий, оскільки деякі особи повернулися до своїх домівок після реєстрації як ВПО, в той час як деякі інші зареєструвались, продовжуючи жити в зоні конфлікту. Найбільша кількість ВПО мешкала на територіях, безпосередньо прилеглих до зон конфлікту, на контрольованих урядом територіях Донецької та Луганської областей, а також у Харківській, Дніпропетровській та Запорізькій областях. Багато хто мешкав у районах, прилеглих до лінії розмежування, сподіваючись на можливість повернення додому.

Влада надавала соціальні виплати тільки тим особам, які були зареєстровані як ВПО. За законом, ВПО мають право на отримання виплат у розмірі 880

гривень (33 долари США) на місяць на дітей та людей з інвалідністю і 440 гривень (16 доларів США) на місяць на працездатну особу. Сім'ї можуть отримувати не більше 2400 гривень (89 доларів США) на місяць. Згідно закону, уряд повинен забезпечити ВПО житлом, але органи влади не вживали ефективних заходів для цього. 10 жовтня президент підписав закон, яким перевага при забезпеченні соціальним житлом надається ВПО з інвалідністю. Групи гуманітарної допомоги мали хороший доступ до контрольованих урядом територій.

Житло, працевлаштування та виплати соціальної допомоги й пенсій залишалися найбільш проблемними питаннями серед ВПО. Місцеві управління Міністерства соціальної політики призупиняли виплату пенсій та матеріальної допомоги до перевірки фізичної присутності їх одержувачів на контрольованих урядом територіях, нібито для боротьби з шахрайством, примушуючи отримувачів проходити обтяжливий процес поновлення.

За інформацією ММПЛУ, влада широко застосовувала процедуру верифікації ВПО. Призупинення виплат торкнулося більшості ВПО, що мешкали на підконтрольних уряду територіях, а також більшості мешканців територій, контрольованих очолюваних Росією силами; особливо гостро його відчули літні люди та особи з інвалідністю, чия обмежена мобільність завадила їм перевірити, чи включені вони до списків, або довести своє місце проживання. Уряд часто призупиняв виплати без попередження, і ВПО повідомляли про труднощі з їх відновленням. 4 вересня Верховний Суд постановив, що необхідність у верифікації не є законною підставою для припинення пенсійних виплат.

За даними дослідження, проведеного Міжнародною організацією з міграції (МОМ), 59 відсотків опитаних домогосподарств ВПО залежали від державної підтримки як одного з головних джерел їхнього доходу. Понад 15 відсотків респондентів-ВПО зазначали, що їхні соціальні виплати призупинялись.

ВПО не мали змоги голосувати на місцевих виборах, якщо не змінили місця своєї реєстрації відповідно до нового місця проживання.

За даними ММПЛУ, інтеграції ВПО і надалі перешкоджала відсутність державної стратегії і, як наслідок, відсутність виділення фінансових ресурсів, що призводило до економічної та соціальної маргіналізації ВПО. Місцеві організації громадянського суспільства та міжнародні гуманітарні організації надавали велику частину допомоги ВПО на тимчасовій основі. НУО повідомляли, що їхні можливості підтримувати ВПО обмежені і майже вичерпані. Агентства ООН зауважували, що через наплив ВПО виникало напруження у вигляді конкуренції за обмежені ресурси. Критики звинувачували переселенців-чоловіків, які перебралися до західної частини України, в уникненні військової служби; разом з тим зростала конкуренція за

житло, роботу та освітні можливості в Києві та Львові.

Нестача можливостей працевлаштування та загалом слабка економіка особливо вразили ВПО, змушуючи багатьох жити в незадовільних житлових умовах, таких як колективні центри та інше тимчасове житло. Інші ВПО перебували в приймаючих сім'ях, у волонтерів, у приватному житлі, хоча доступне приватне житло часто було в поганому стані.

НУО повідомляли про дискримінацію ВПО при працевлаштуванні. Деякі ВПО, зокрема ті, хто перебували на підконтрольних уряду територіях Донецької та Луганської областей, страждали від незадовільних санітарних умов, нестачі притулку та доступу до питної води. ВПО продовжували стикатися з труднощами в отриманні освіти, медичного обслуговування та необхідних документів. Ромські активісти висловлювали стурбованість тим, що деякі роми у східних регіонах не мали змоги покинути зону конфлікту, а в інших не було іншого вибору, окрім як полишити свої домівки.

У 2015 році Київський апеляційний адміністративний суд скасував рішення Національного банку про те, що кримські ВПО є нерезидентами, яке обмежувало втікачам від російської окупації, доступ до банківських і фінансових послуг. Тим не менше, повідомлення в ЗМІ вказували на те, що банки подовжували обмежувати надання банківських послуг ВПО з Криму навіть після рішення суду.

Захист біженців

Примусове повернення: Влада не забезпечувала захисту від вислання або повернення шукачів притулку до країни, де були підстави вважати, що їхньому життю або свободі могла загрожувати небезпека через їхню расу, релігію, національність, приналежність до певної соціальної групи чи політичні переконання. Наприклад, 12 вересня Генеральна прокуратура дала дозвіл на екстрадицію громадянина Росії Тимура Тумгоєва до Російської Федерації, де він згодом зазнав судового переслідування за звинуваченнями в тероризмі. За повідомленнями в пресі, Тумгоєв перебував у країні з 2016 року, ймовірно воював у проурядовому батальйоні на Донбасі і попросив притулку. Комітет ООН з прав людини раніше вже звертався до влади країни з закликом призупинити екстрадицію Тумгоєва, доки не буде розглянуто його заяву про те, що в разі примусового повернення його очікують тортури. 19 вересня Генеральна прокуратура розпочала розслідування стосовно того, чи екстрадиція Тумгоєва була пов'язана зі злочинним недбальством з боку державних органів. 6 жовтня російська преса повідомила про жорстоке побиття Тумгоєва в місці ув'язнення в Росії.

Звучали також заяви про те, що представники владних структур депортували деяких осіб до країн, в яких ті наражались на ризик ув'язнення, навіть не давши їм можливості подати клопотання про надання притулку. Так 12 липня

СБУ в Миколаєві затримала турецького опозиційного журналіста Юсуфа Інана, який мав посвідку на постійне проживання в Україні. 13 липня Миколаївський суд виніс рішення про його екстрадицію до Туреччини, де його розшукували у зв'язку зі звинуваченням у приналежності до руху Гюлена. За повідомленнями преси, влада негайно вивезла Інана до Туреччини, відмовивши йому в можливості оскаржити рішення суду або просити про притулок.

Доступ до притулку: Законодавство гарантує надання притулку або статусу біженця, і влада створила правову систему для захисту біженців. Захист біженців і шукачів притулку був недостатнім через недоліки в законодавстві та системі виконання. Станом на 1 липня від початку року лише сім осіб отримали статус біженця. Країна є транзитним пунктом та країною призначення для шукачів притулку та біженців, головним чином, з Афганістану, Російської Федерації, Бангладеш, Сирії та Іраку.

Правозахисні групи відзначали, що законодавство про біженців не відповідає міжнародним стандартам через занадто вузьке визначення того, хто є біженцем. Закон дає можливість владі відхиляти багато клопотань про надання притулку без належного вивчення справи. В інших випадках державні чиновники відмовлялися приймати початкові клопотання про надання притулку без законних підстав, залишаючи шукачів притулку без документів і вразливими до частих зупинок поліцією, штрафів, затримання та експлуатації. Шукачі притулку, що перебували в центрах тимчасового утримання, іноді не мали можливості подати заяву на отримання статусу біженця протягом встановленого терміну і мали обмежений доступ до правової та інших видів допомоги. Шукачі притулку мають п'ять днів для оскарження ордеру на затримання чи депортацію.

Недостатній доступ до послуг кваліфікованих перекладачів також утруднював виконання всього спектру процедур надання притулку. Міжнародні спостерігачі відзначали, що влада не виділяла ресурсів на перекладачів, і це породжувало можливості для корупції й підривало справедливість процедур клопотання про надання притулку.

Працевлаштування: Більшість шукачів притулку були неспроможні отримати дозвіл на роботу, якого вимагає закон. Деякі шукачі притулку працювали нелегально, збільшуючи цим ризик своєї експлуатації.

Доступ до основних послуг: Національний план інтеграції біженців, прийнятий урядом, не передбачав виділення ресурсів для його виконання. У звіті УВКБ ООН зазначалося, що всі нещодавно визнані біженці отримали одноразову дотацію в розмірі приблизно 30 гривень (1,10 долара США). Однак у деяких повідомленнях зазначалося, що влада не завжди виплачувала ці кошти.

Центри тимчасового перебування могли прийняти 421 особу. Шукачі притулку, що мешкали поза офіційними центрами тимчасового перебування, часто зазнавали труднощів при отриманні реєстрації за місцем проживання, і влада регулярно їх штрафувала на понад 500 гривень (19 доларів США) за те, що вони не мали цієї реєстрації. За даними Державної міграційної служби, біженці та особи, що шукали додаткового захисту, могли отримати реєстрацію за місцем проживання в притулках для бездомних на період до шести місяців.

Згідно УВКБ ООН, недоліки в забезпеченні житлом і соціальною підтримкою дітей без супроводу позбавили багатьох з них доступу до державних житлових центрів або дитячих притулків. Багатьом дітям доводилось покладатися на неофіційні мережі для отримання їжі, даху над головою та задоволення інших потреб, і вони залишалися вразливими до жорстокого поводження, торгівлі людьми та інших форм експлуатації. УВКБ ООН відзначало брак освітніх програм та професійної діяльності для осіб, що перебувають в утриманні протягом довгого часу.

Тимчасовий захист: Влада також надавала тимчасовий захист («додатковий захист») особам, які не можуть бути кваліфіковані як біженці; станом на 1 липня протягом року влада надала додатковий захист 37 особам, довівши сумарний показник до 739.

Особи без громадянства

За даними УВКБ ООН, станом на кінець року в країні перебувало 35463 особи без громадянства. Серед людей, які були або особами без громадянства, або перебували під загрозою безгромадянства, були роми, безпритульні, теперішні або колишні в'язні та особи віком понад 50 років, які так і не отримали після розпаду Радянського Союзу українського документу, що посвідчує особу, і більше не мають такої можливості.

Закон вимагає встановлення особи через судову процедуру, яка потребувала більше часу й коштів, ніж були доступні деяким заявникам. УВКБ ООН повідомляло, що особливого ризику безгромадянства зазнавали роми, оскільки в багатьох із них не було свідоцтв про народження чи будь-яких інших видів документів, які б посвідчували їхню особу. Труднощі з отриманням громадянства мають безпритульні через необхідність пред'явлення документу, який підтверджує їхнє місце проживання.

Розділ 3. Свобода брати участь у політичному процесі

Конституція і закон передбачають можливість для громадян обирати свою владу під час вільних і справедливих періодичних виборів, що відбуваються шляхом таємного голосування і ґрунтуються на загальному й рівному виборчому праві.

Вибори та політична участь

Останні вибори: У 2014 році громадяни обрали Петра Порошенка президентом у ході виборів, які міжнародні й вітчизняні спостерігачі визнали вільними і справедливими. У 2014 році в країні відбулися дострокові парламентські вибори, які спостерігачі також визнали вільними й справедливими.

Політичні партії та політична участь: Комуністична партія залишається під забороною.

Участь жінок і меншин: Немає жодних законів, які б обмежували участь жінок або представників меншин у політичному процесі, і вони брали в ньому участь.

Розділ 4. Корупція і відсутність прозорості в органах державної влади

Законодавство передбачає кримінальну відповідальність за корупцію. Влада не виконувала закон ефективно, і багато хто з посадовців безкарно займався корупційною практикою.

Попри те, що кількість повідомлень про корупцію в органах влади була невеликою, корупція залишалася всеохоплюючою на всіх рівнях виконавчої, законодавчої та судової гілок влади.

26 червня президент підписав закон Про Вищий антикорупційний суд (ВАКС); 2 серпня він підписав поправку до цього закону, яка роз'яснювала апеляційні процеси ВАКС. Спостерігачі відзначали, що створенням ВАКС завершився процес формування системи органів для боротьби з корупцією на високих щаблях влади в країні. Її успіх залежатиме від чесності процедур відбору суддів, а також від ефективності та незалежності інших двох антикорупційних органів – Національного антикорупційного бюро (НАБУ) та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП), створених раніше. Процес відбору суддів ВАКС розпочався в серпні. У листопаді антикорупційні спостерігачі висловили стурбованість очевидним обмеженням роботи міжнародної групи експертів, якій закон надає повноваження брати участь у процесі відбору суддів ВАКС, щоб забезпечити чесність кандидатів.

Нові незалежні антикорупційні органи зазнавали політичного тиску, що підривало суспільну довіру, породжувало сумнів у рішучості влади побороти корупцію і ставило під загрозу життєздатність цих установ. Антикорупційні спостерігачі зауважували, що кілька осіб, призначених у ревізійну комісію НАБУ протягом року, вважались особисто лояльними до президента, а отже становлять загрозу незалежності НАБУ. На думку спостерігачів, оприлюднення на початку 2018 року розмов голови САП, вказувало на те, що він був причетний до здійснення тиску на свідків та перешкоджання правосуддю. Він відмовився піти у відставку, не отримав дисциплінарного стягнення від генерального прокурора чи обвинувального органу і, як стверджують, продовжив підривати розслідування НАБУ, послаблюючи

спроби притягти до відповідальності високопосадовців.

Корупція: Хоча уряд і зробив кілька публічних спроб боротьби з корупцією, вона залишалася серйозною проблемою як для громадян, так і для бізнесу.

13 лютого НАБУ арештувало мера Одеси Геннадія Труханова та трьох депутатів міської ради, яких було звинувачено в привласненні чужого майна і заподіянні фінансових збитків державі. 15 лютого його було звільнено під заставу. За інформацією НАБУ, Труханов та його спільники отримали вигоду за допомогою схеми, за якою міська влада Одеси в 2016 році придбала у фіктивної компанії будівлю за 185 мільйонів гривень (6,9 мільйона доларів США). Та компанія, яка, як стверджують, була власністю Труханова та його спільників, нібито купила цю будівлю всього за кілька місяців до того у міської влади Одеси всього за 11,5 мільйона гривень (430000 доларів США) на аукціоні і отримала мільйони доларів незаконного прибутку від її перепродажу. 14 листопада суд розпочав розгляд справи.

Розкриття фінансової інформації: Закон зобов'язує державних службовців декларувати доходи і витрати, а спеціальний процес перевірки дає можливість громадськості мати доступ до декларацій і встановлює стягнення за неподання декларацій або подання неправдивих. Згідно закону, Національне агентство з запобігання корупції (НАЗК) відповідає за перевірку фінансових декларацій, моніторинг доходів і витрат високопосадовців і перевірку партійних фінансів. Проте спостерігачі дедалі більше ставили під сумнів незалежність і здатність НАЗК виконувати цю функцію, зауважуючи, що на практиці НАЗК виявилось ефективнішим у контролі декларацій, хоча це не було його головною функцією. У липні «Трансперенсі Інтернешнл Україна» зауважувала, що НАЗК повністю перевірило лише 300 декларацій з 2,5 мільйонів поданих і виявило численні серйозні прогалини у своїх процедурах контролю. 25 вересня НАЗК запустило процес «автоматизованого» контролю декларацій, що начебто повинно було полегшити виявлення декларацій з «високим ризиком» шахрайства. Спостерігачі відзначали серйозні недоліки цієї автоматизованої процедури і мали сумнів у тому, що вона призведе до вдосконалення контролю. Спостерігачі відзначали, що зроблене НАЗК у грудні оголошення про те, що воно відкриє кримінальні справи проти провідної опозиційної партії «Батьківщина» та кількох дрібніших партій після років загальної бездіяльності викликала стурбованість тим, що це може бути використано в політичних цілях у виборному циклі 2019 року.

Розділ 5. Ставлення влади до розслідування міжнародними та неурядовими організаціями заяв щодо порушень прав людини

Різноманітні вітчизняні та міжнародні правозахисні групи загалом діяли без обмежень з боку влади, провадячи розслідування та оприлюднюючи виявлені ними факти щодо справ про права людини. Протягом року вступили в дію

обтяжливі нові вимоги до звітності НУО, що діють в антикорупційній сфері. Ці вимоги були прийняті в 2017 році явно у відповідь на діяльність НУО (дивитись розділ 2б. Свобода об'єднань).

На територіях, підконтрольних очолюваним Росією силам, на сході України влада регулярно відмовляла в доступі вітчизняним та іноземним організаціям громадянського суспільства. Якщо правозахисні групи намагались працювати в тих регіонах, вони стикалися з серйозними переслідуваннями та залякуванням (дивитись розділ 2.б. Свобода об'єднань).

Органи влади у правозахисній сфері: Конституція передбачає посаду омбудсмена з прав людини, офіційна назва якої – Уповноважений Верховної Ради з прав людини. Секретаріат омбудсмена з прав людини часто співпрацював з НУО через громадські консультативні ради у різних проектах з моніторингу дотримання прав людини у в'язницях та інших державних установах.

Секретаріат Уповноваженого співпрацював з провідними вітчизняними правозахисними групами та виступав у ролі захисника кримських татар, ВПО, ромів, осіб з обмеженими можливостями, ЛГБТІ та ув'язнених.

15 березня парламент призначив Людмилу Денисову Уповноваженою Верховної Ради з прав людини. Секретаріат омбудсмена з прав людини співпрацював з НУО у різних проектах з моніторингу дотримання прав людини в різних структурах, включаючи слідчі ізолятори, дитячі будинки та інтернати для дітей і геріатричні заклади. Денисова зайняла активну позицію, виступаючи на захист політичних в'язнів, утримуваних Росією, кримських татар, ромів, ВПО та осіб з інвалідністю.

Розділ 6. Дискримінація, соціальні утиски і торгівля людьми

Протягом року правозахисні групи висловлювали зростаюче занепокоєння все чіткіше організованими націоналістичними ненависницькими групами, що здійснювали жорстокі напади на етнічні меншини (особливо ромів), ЛГБТІ осіб, феміністок та інших громадян, яких вони вважали «не-українцями» або «анти-українцями». ММПЛУ відзначала, що нездатність поліції та прокуратури запобігати таким актам насильства, належно класифікувати їх як злочини на ґрунті ненависті, ефективно розслідувати і карати їх створила атмосферу безкарності і відсутності правосуддя для жертв. У своєму відкритому листі до української влади від 13 червня Human Rights Watch, Freedom House, Amnesty International та Frontline Defenders також висловили стурбованість різким зростанням кількості нападів та безкарності і відзначили, що «недостатня реакція з боку влади дає сигнал про те, що такі дії є допустимими».

Завдяки журналістським розслідуванням протягом року було виявлено кілька

випадків, коли влада надавала кошти ненависницьким групам або співпрацювала з ними. 8 червня Міністерство молоді та спорту оголосило, що надасть С14, націоналістичній радикальній групі, 440000 гривень (17000 доларів США) для проведення літнього молодіжного табору. Згодом міністерство обґрунтувало це рішення, заявивши, що надало кошти тільки для певних заходів проекту, які не були пов'язані з насильством. Засоби масової інформації повідомляли, що С14 та інші ненависницькі групи вступали у формальні угоди з муніципальними органами влади в Києві та інших містах щодо формування патрульних загонів «муніципальної гвардії» для забезпечення громадської безпеки. В інтерв'ю засобам масової інформації в грудні 2017 року очільник С14 описував співробітництво з СБУ та поліцією (дивитись розділ 1.г.).

Жінки

Зґвалтування та домашнє насильство: Закон забороняє гвалтування чоловіків або жінок. Покаранням за зґвалтування є позбавлення волі на термін від трьох до 15 років. Насильницькі дії сексуального характеру та зґвалтування залишалися серйозними проблемами.

4 січня президент підписав новий закон Про запобігання та протидію домашньому насильству, який вступив у дію 7 січня. Закон запровадив нову правову концепцію домашнього насильства і передбачає створення єдиного державного реєстру для моніторингу випадків домашнього насильства. За законом, винуватець несе відповідальність у вигляді примусових громадських робіт або від двох до восьми років позбавлення волі.

Домашнє насильство проти жінок залишалося серйозною проблемою. Поширеним явищем було насильство всередині подружжя. За даними Міністерства внутрішніх справ, протягом перших дев'яти місяців року було зареєстровано 651 випадок домашнього насильства. За перші дев'ять місяців року поліція вручила близько 68000 попереджень щодо домашнього насильства та охоронних ордерів. Серед покарань були штрафи, термінові заборонні накази на період від одного до шести місяців, адміністративний арешт і громадські роботи. Правозахисні групи відзначали обмежену здатність органів виявляти та повідомляти про випадки домашнього насильства. Правозахисні групи стверджували, що органи правопорядку часто не вважали домашнє насильство серйозним злочином, а радше приватною справою, яку подружжя має владнати між собою, але разом з тим зауважували, що поліція починає сприймати цю проблему серйозніше.

5 листопада у Вінницькій області поліція арештувала 54-річного Петра Пуцака за те, що він морив голодом свою 78-річну матір. Сусіди повідомили, що він замкнув матір у домі, позбавив її медичної допомоги та час від часу

бив, вимагаючи грошей. Жінку забрали до відділення інтенсивної терапії місцевої лікарні. Поліція вела розслідування цієї справи.

За даними НУО Ла Страда, конфлікт на Донбасі призвів до сплеску насильства проти жінок у всій країні. Правозахисні групи приписували зростання насильства посттравматичному стресу, на який страждали ВПО, що тікали від конфлікту, та солдати, які поверталися з зони воєнних дій. ВПО повідомляли про випадки зґвалтування та сексуального насильства; багато людей стверджували, що тікали з територій, контрольованих очолюваними Росією силами, через страх сексуального насильства.

Незважаючи на те, що закон вимагає, аби влада забезпечила в кожному великому місті роботу притулку, цього не було зроблено. Центри соціальних послуг спостерігали за родинами у зв'язку з домашнім насильством та жорстоким поведінням з дітьми.

Сексуальне домагання: Хоча закон забороняє примус до статевих стосунків «матеріально залежної особи», експерти-правники стверджували, що існуючі форми захисту від домагань були недостатніми. Закон відносить сексуальне домагання до тієї ж категорії, що й дискримінацію, і встановлює покарання у формі від штрафу до позбавлення волі на термін до трьох років. Жіночі правозахисні групи повідомляли про продовження та значне поширення сексуальних домагань, включаючи примус до сексу на робочому місці. Жінки рідко зверталися по правовий захист, оскільки суди відмовлялися розглядати їхні справи й рідко засуджували порушників.

Примусове регулювання чисельності населення: Не надходило жодних повідомлень про примус до абортів чи примусову стерилізацію

Дискримінація: Закон встановлює, що жінки користуються такими ж правами, як і чоловіки. Тим не менше, жінки стикалися з дискримінацією у сфері працевлаштування. За даними Урядової уповноваженої з питань гендерної політики, жінки отримували заробітну платню, на 30 відсотків нижчу, ніж чоловіки. У грудні 2017 року Міністерство охорони здоров'я виключило 450 професій з переліку професій, заборонених для жінок; однак 50 професій у списку залишилось. У квітні влада затвердила *Державну соціальну програму забезпечення рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків*, яка покликана забезпечити доступ чоловіків і жінок до працевлаштування, досягти збалансованої участі жінок і чоловіків у прийнятті рішень у політичній та державній сферах, ліквідувати розрив у рівні оплати праці та прийняти належні нормативні акти для досягнення гендерної рівності у всіх складових частинах політики.

У вересні парламент затвердив закон щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, яким гарантується гендерна рівність у сфері військової служби. Закон був спрямований на забезпечення гендерної рівності та боротьбу проти дискримінації у сферах безпеки та оборони на гендерному підґрунті, включаючи визнання й компенсацію служби жінок на бойових посадах і можливості для жінок отримувати освіту у військових академіях (дивитись також розділ 7.г.).

Діти

Реєстрація народження: Громадянство передається або за фактом народження в країні, або шляхом народженням у сім'ї українських батьків. Дитина, народжена в сім'ї осіб без громадянства, які постійно мешкають у країні, є її громадянином. Закон вимагає, щоб батьки зареєстрували дитину протягом місяця після народження, і відсутність такої реєстрації іноді призводила до відмови в державних послугах.

Реєстрація дітей, народжених у Криму або на контрольованих Росією територіях Донбасу, залишалася складною. Для реєстрації народження влада вимагала документів з лікарні. Підтримувані Росією «органи влади» постійно утримували такі документи, якщо батьки реєстрували дітей на підконтрольних їм територіях, що ускладнювало отримання дитиною українського свідоцтва про народження. Крім того, влада не визнавала документів, виданих окупаційною владою Криму або «владою» на територіях, контрольованих очолюваними Росією силами. Для отримання українських документів особи, які мешкали в Криму і частинах Донбасу, контрольованих Росією, були змушені звертатись до українських судів з документами про народження чи смерть, виданими окупаційною владою. Суди були зобов'язані винести рішення через 24 години; потім ці рішення виконувались органом реєстрації. Через недостатню кількість суддів у місцевих судах українці, які жили в районах, окупованих Росією та очолюваними нею силами, стикалися зі значними труднощами в отриманні українських документів.

Жорстоке поводження з дітьми: Покарання за жорстоке поводження з дітьми коливається від трьох років до довічного ув'язнення залежно від тяжкості. 18 квітня вступив у дію закон щодо захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації, яким були внесені зміни до Кримінального кодексу України, оголосивши злочином статеві стосунки між дорослими та особами, що не досягли 16-річного віку. Цей закон вимагає позбавлення волі на термін до п'яти років осіб, які мають сексуальні стосунки з дитиною віком до 16 років.

Правозахисні групи відзначали неспроможність влади виявляти випадки насильства проти дітей і направляти жертв у місця надання допомоги. Служби профілактики залишалися недостатньо розвинутими. Траплялися і випадки примусової праці з залученням дітей (дивитись розділ 7 в.).

Влада не вживала ефективних заходів на національному рівні для захисту дітей від жорстокого ставлення й насильства і для запобігання таким проблемам. Омбудсмен з прав людини відзначала недосконалість механізмів захисту дітей, які пережили або були свідками насильства, зокрема насильства, скоєного їхніми батьками. За законом, батьки є законними представниками своїх дітей, навіть якщо вчиняють насильство проти них. Не існує процедури призначення тимчасового законного представника дитини на час розслідування справи про заявлене насильство з боку батьків.

На початку листопада у відділення інтенсивної терапії в Києві було доставлено дворічного хлопчика. За інформацією поліції, вітчизняним жорстоко побив його. Поліція почала розслідування цього інциденту, а дитину вилучили з сім'ї до завершення слідства.

Ранні та примусові шлюби: Мінімальний вік вступу в шлюб становить 18 років. Суд може дозволити вступити в шлюб дитині, яка досягла 16-річного віку, якщо вважатиме, що цей шлюб в інтересах цієї дитини. Ромські правозахисні групи повідомляли, що ранні шлюби дівчат віком до 18 років є поширеним явищем у ромській громаді.

Сексуальна експлуатація дітей: Законом заборонена комерційна сексуальна експлуатація дітей, продаж дітей, пропонування або схиляння дитини для використання в дитячій проституції і діяльність, пов'язана з дитячою порнографією. Мінімальний термін ув'язнення за зґвалтування дитини становить 10 років. Розбещення дитини віком до 16 років карається позбавленням волі на термін до п'яти років. Такий же самий злочин, скоєний проти дитини віком до 14 років, карається позбавленням волі на термін від п'яти до восьми років. Вік, з якого особа правомочна давати згоду на статеві відносини, становить 16 років.

Однак кількість зафіксованих випадків сексуальної експлуатації дітей залишалася значно заниженою. Сексуальна експлуатація дітей у комерційних цілях залишалася серйозною проблемою.

За повідомленням вітчизняних та зарубіжних правоохоронних органів, значна частина розміщеної в інтернеті дитячої порнографії продовжувала надходити з країни. МОМ повідомляла, що для дітей з соціально неблагополучних сімей та тих, що перебувають під опікою державних установ, високим залишається ризик стати жертвами торгівлі людьми, у тому числі з метою сексуальної

експлуатації в комерційних цілях і виробництва порнографії. Наприклад, 13 червня в Кривому Розі поліція арештувала пару, яка неодноразово гвалтувала свою дочку. Вони нібито знімали наругу над дитиною і продавали відеозаписи через інтернет. За інформацією поліції, батько гвалтував чотирирічну дитину відтоді, коли їй було два роки. 30-річна мати дівчинки не робила нічого, щоб припинити знущання з дитини та її розбещення чоловіком. Дитину помістили в місцевий реабілітаційний центр. Станом на кінець року розслідування тривало.

Переміщені діти: Більшість дітей-ВПО походили з Донецької та Луганської областей. За даними Міністерства соціальної політики, органами влади було зареєстровано понад 240000 дітей-ВПО. На думку правозахисних груп, цей показник є заниженим.

Діти, що перебувають під державною опікою: Система охорони дитинства продовжувала спиратися на заклади довгострокового перебування інтернатного типу для дітей у соціально небезпечному становищі або дітей, позбавлених батьківського піклування, хоча кількість таких інтернатних закладів продовжувала зменшуватись. Державна політика, покликана вирішити проблему залишення дітей, призвела до зменшення кількості дітей, позбавлених батьківського піклування. У серпні 2017 року уряд затвердив національну стратегію на 2017-2026 роки, метою якої є трансформування системи державної опіки над дітьми на систему, яка створює сімейне або подібне до сімейного середовище для дітей.

Правозахисні групи й засоби масової інформації повідомляли про небезпечні, нелюдські, а іноді й загрозливі для життя умови в деяких закладах. Службовці кількох державних закладів і притулків для сиріт начебто були причетні до торгівлі дівчатами і хлопцями, що перебували під їхньою опікою, в цілях сексуальної та трудової експлуатації, або свідомо не звертали увагу на неї.

6 серпня поліція в Одеській області розпочала розслідування заявлених випадків жорстокого поводження з дітьми в місцевому дитячому будинку. Розслідування почалось після того, як п'ятирічна дівчинка повідомила про численні випадки приниження й жорстокості з боку працівників дитячого будинку. Поліція відкрила розслідування.

Міжнародні викрадення дітей: Країна є учасницею Гаазької конвенції 1980 року про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей. Дивіться звіт Державного Департаменту *Щорічний звіт про міжнародне викрадення дітей батьками* за посиланням:

<https://travel.state.gov/content/travel/en/International-Parental-Child-Abduction/for-providers/legal-reports-and-data.html> .

Антисемітизм

За даними перепису населення та оцінками міжнародних єврейських груп, у країні проживало орієнтовно 103600 євреїв, що становить приблизно 0,2 відсотка населення. За оцінками Асоціації єврейських організацій та общин (Ваад), у країні жили приблизно у 300000 осіб з єврейською етнічною приналежністю, хоча цей показник може бути і вищим. За даними Ваад, до російської агресії на сході України приблизно 30000 євреїв мешкало на Донбасі. Єврейські групи оцінювали кількість єврейського населення в Криму до спроби анексування його Росією у 10000-15000 осіб.

За інформацією Групи моніторингу прав національних меншин (ГМПНМ), станом на 30 листопада, як і в 2017 році, не було зареєстровано жодного випадку антисемітського насильства. Останній зареєстрований випадок антисемітського насильства трапився в 2016 році. Станом на 30 листопада ГМПНМ зареєструвала приблизно 11 випадків антисемітського вандалізму проти 24 випадків у 2017 році. На думку ГМПНМ, таке падіння показників жорстокості та антисемітського вандалізму пояснюється кращою роботою поліції та судовим переслідуванням тих, хто коїть антисемітські акти.

Графіті з зображенням свастики продовжували з'являтися у Києві, Львові, Полтаві та інших містах. 27-28 квітня невстановлені особи побили вікна й розкидали молитовні книжки в охелі (надбудові над могилою єврейського праведника) на могилі видатного Рабі 17 століття Шмуеля Ейдельса в Острозі Рівненської області. Поліція розпочала слідство. Єврейські організації висловлювали стурбованість тим, що на місці історичного єврейського кладовища у Львові продовжує існувати Краківський ринок і ведеться нове будівництво. Протягом року повідомлялось про кілька антисемітських інцидентів, спрямованих проти меморіалу Бабин Яр.

Інші прояви антисемітизму протягом року включали в себе скандування одеськими націоналістами антисемітських гасел під час Маршу українського порядку 3 березня. Тетяна Соїкіна, очільниця місцевого осередку «Правого Сектору», крайньо-правої партії, сказала: «Ми відновимо порядок в Україні, Україна належатиме українцям, не євреям та олігархам», вживши зневажливе слово для означення євреїв. 28 квітня Український єврейський комітет засудив марш, організований націоналістичними організаціями на честь місцевих добровольців, які служили в нацистських Waffen SS в часи Голокосту. Під час маршу використовувались нацистські символи і військові вітання. 13 квітня в Немирові Вінницької області поліція затримала двох осіб, які вилучали золото з масових поховань євреїв, що залишилися після Голокосту.

В середині травня консул України в Гамбурзі оприлюднив антисемітські заяви на своїй сторінці у фейсбуці; 30 травня Міністерство закордонних справ звільнило його за ці публікації. 25 червня Анатолій Матіос, головний

військовий прокурор країни, висловився в дусі антисемітських теорій змови під час свого інтерв'ю засобам масової інформації, припустивши, що євреї хочуть потопити етнічних слов'ян у крові і фінансують конфлікти в світі. Органи влади не вжили ніяких заходів щодо Матіуса за ці висловлення.

Згідно закону про декомунізацію та денацифікацію, прийнятого в країні в 2015 році, влада продовжувала перейменовувати вулиці, мости й пам'ятники радянської ери на честь українських націоналістів 20 століття, деякі з котрих були пов'язані з антисемітизмом.

Торгівля людьми

Дивіться *Доповідь Державного Департаменту щодо торгівлі людьми* за посиланням www.state.gov/j/tip/rls/tiprpt/.

Особи з обмеженими можливостями

Закон забороняє дискримінацію осіб з фізичними, сенсорними, інтелектуальними та розумовими розладами. Влада не забезпечувала ефективного виконання цих положень. За законом, влада повинна забезпечити людям з обмеженими можливостями доступ до громадських місць, медичного обслуговування, інформації, комунікації, транспорту і судової системи та можливість участі в громадській, освітній, культурній і спортивній діяльності. Закон також вимагає, щоб роботодавці враховували індивідуальні потреби працівників з обмеженими можливостями. Загалом влада не забезпечувала виконання цих законів.

Правозахисні групи стверджували, що, попри вимоги закону, більшість громадських споруд залишалися недоступними для людей з обмеженими можливостями. Доступ до працевлаштування, освіти, медичного обслуговування, транспорту та фінансових послуг залишався складним (дивитись розділ 7.г.).

Пацієнти у психіатричних закладах продовжували наражатися на ризик жорстокого поводження, в багатьох психіатричних лікарнях продовжували застосовувати застарілі методи й препарати. У лютому кілька пацієнтів психіатричного закладу у Веселинівці Запорізької області поскаржились на нестерпні умови та ставлення працівників, які, як повідомлялось, били й словесно ображали їх та замикали в коморі. Директора закладу було усунуто від виконання службових обов'язків. Місцева прокуратура розпочала розслідування.

Загалом органи правопорядку вживали належних заходів для покарання відповідальних за насильство та жорстокість до людей з обмеженими можливостями.

За законом, роботодавці повинні виділяти 4 відсотки вакансій для осіб з обмеженими можливостями. НУО відзначали, що багато працівників,

влаштованих на такі посади на виконання цієї вимоги, отримували номінальну заробітну платню, але фактично не працювали в компаніях.

Відповідно до закону, прийнятого в 2017 році, починаючи з 1 вересня кожна дитина з обмеженими можливостями мала право на навчання у звичайних середніх школах. 6 вересня парламент затвердив поправки до окремого закону про доступ осіб з обмеженими можливостями до освіти. Закон вимагає створення інклюзивних груп у дошкільних закладах, середньоосвітніх та професійних навчальних закладах і коледжах. За даними Уповноваженого Президента з прав дитини, 12000 дітей з обмеженими можливостями відвідували школи за програмами інклюзивної освіти.

Люди з обмеженими можливостями на контрольованих Росією територіях на сході країни потерпали від відсутності належного догляду.

Національні/расові/етнічні меншини

Актуальними залишались проблеми жорстокого ставлення до представників меншин та переслідування іноземців неслів'янської зовнішності. НУО, які ведуть боротьбу проти расизму та злочинів на ґрунті ненависті, помітили, що загальна кількість проявів ксенофобії протягом року значно зросла.

Правозахисні організації заявляли, що вимога довести фактичний намір, включаючи доведення завідомо обдуманого наміру, для забезпечення засудження ускладнювала застосування законів проти правопорушень, мотивованих расовою, національною чи релігійною ненавистю. Протягом року влада відкрила два кримінальні провадження відповідно до законів про расові, національні чи релігійні правопорушення. Поліція та прокуратура продовжували переслідувати в судовому порядку злочини, вчинені з расових мотивів, відповідно до законів проти хуліганства або подібних порушень.

Протягом року надходили численні повідомлення про соціальне насильство проти ромів, часто скоєне відомими членами екстремістських націоналістичних ксенофобських груп. В деяких випадках поліція відмовлялася втручатись, щоб зупинити насильство. 18 липня троє спеціальних доповідачів ООН оприлюднили заяву, в якій закликали владу вжити невідкладних заходів для припинення «того, що насправді є систематичним переслідуванням» ромської меншини країни.

Наприклад, 24 червня група людей в масках та озброєних кийками й іншою зброєю, напали на ромський табір на околиці Києва. 24-річний чоловік помер від колотих ран; четверо інших, включаючи 10-річного хлопчика, отримали травми. Після нападу поліція затримала вісьмох осіб. Вони були членами неонацистської групи «Твереза і зла молодь». Семи з них було висунуто обвинувачення в хуліганстві, а одного, двадцятидворічного Андрія Тичка, було звинувачено в умисному вбивстві. Станом на кінець року слідство

тривало. Протягом року відбувалися напади на ромські поселення в Києві, Львові, Тернополі, Береговому, Ужгороді, Мукачеві та Золотоноші.

Роми продовжували зазнавати дискримінації з боку влади та суспільства, стикалися зі значними перешкодами в доступі до освіти, медичного обслуговування, соціальних послуг та працевлаштування. За інформацією ромської жіночої фундації «Чіріклі», місцеві органи влади створили ряд перешкод, щоб не допустити видачі ромам національних документів, що посвідчують особу. Влада перешкоджала доступу до освіти особам, які не мали документів, і відділяла ромських дітей у спеціальні школи або класи поганої якості.

Протягом року багато ромів покинули поселення на територіях, контрольованих очолюваними Росією силами, й роз'їхалися по інших місцях у країні. За даними «Чіріклі», приблизно 10000 ромів увійшли до ряду найуразливіших членів спільноти ВПО в країні. Через відсутність документів у багатьох ромів отримання допомоги ВПО, медичного обслуговування та освіти було особливо складним.

Акти насильства, дискримінації та інші порушення на ґрунті сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності

Кодекс законів про працю забороняє дискримінацію на робочому місці на ґрунті сексуальної орієнтації чи гендерної ідентичності. Проте жодним законом не забороняється така дискримінація в інших сферах, і, за повідомленнями, дискримінація мала значне поширення в працевлаштуванні, житлових питаннях, освіті та інших сферах.

Траплялися часті випадки насильства проти осіб ЛГБТІ, і влада рідко розслідувала ці випадки належним чином і не притягала порушників до відповідальності. Збільшення кількості нападів пояснюється зростанням активності націоналістичних ненависницьких груп (дивитись розділ про національні меншини вище). ММПЛУ зауважила, що напади на членів ЛГБТІ спільноти та інших меншин рідко класифікувались відповідно до кримінальних положень, що застосовуються до злочинів на ґрунті ненависті і передбачають серйозніші покарання. Продовжувалось заниження кількості випадків скоєння злочинів та дискримінації проти осіб ЛГБТІ.

Наприклад, 30 червня біля 10 невідомих молодих людей напали на Бориса Золотченка, голову організаційного комітету Маршу рівності Кривбасу. Свідки викликали поліцію, яка відмовилась прибути на місце злочину. Розслідування попереднього нападу на Золотченка, який стався у січні і під час якого п'ятеро невідомих побили чоловіка, було закрито через «відсутність підозрюваних».

За інформацією правозахисної групи ЛГБТІ «Наш світ», націоналістичні

ненависницькі угруповання постійно намагались зірвати заходи ЛГБТІ, вдаючись до насильства або погроз насильством. Наприклад, 10 травня члени однієї з націоналістичних ненависницьких груп зірвали в Києві громадське обговорення прав ЛГБТІ в Росії. На місце його проведення прибули близько 20 чоловіків, які погрожували учасникам насильством, якщо ті не підуть геть. Власник місця проведення заходу приєднався до цих закликів і наказав організаторам скасувати захід і звільнити приміщення. Співробітники поліції, присутні на місці, відмовились втручатися.

Хоча провідні політики й міністри засуджували напади на зібрання та окремих осіб ЛГБТІ, представники влади іноді не захищали осіб ЛГБТІ. Трансгендери продовжували зазнавати дискримінації та насильства. 19 серпня невідомий висловив гомофобні зауваження й побив трансгендер-активістку Анастасію Крістель Домані. Поліція відкрила розслідування за звинуваченням у нанесенні легких тілесних ушкоджень, але до кінця листопада нікого не арештувала.

Особи-трансгендери повідомляли про труднощі в отриманні офіційних документів, які відображають їхню гендерну ідентичність, що призводило до дискримінації у сферах охорони здоров'я, освіти та інших.

За інформацією «Нашого світу», ситуація з особами ЛГБТІ в частинах Донецької та Луганської областей, контрольованих Росією, була дуже складною. Більшість осіб ЛГБТІ або втекли, або приховували свою сексуальну орієнтацію чи гендерну ідентичність.

Соціальна стигматизація ВІЛ і СНІД

Стигматизація та дискримінація в лікувальних закладах перешкоджали ВІЛ-позитивним особам в отриманні медичних послуг. За даними ЮНІСЕФ, діти з ВІЛ/СНІД наражалися на високий ризик бути покинутими, зазнати соціального таврування та дискримінації. Багатьом дітям, інфікованим ВІЛ/СНІД, влада відмовляла в можливості відвідувати дитячі садки або школи. Особи з ВІЛ/СНІД потерпали від дискримінації в питаннях забезпечення житлом та працевлаштування.

Розділ 7. Права найманих працівників

а. Свобода об'єднань і право на ведення колективних переговорів

Конституція забезпечує свободу об'єднань як основоположне право й встановлює право членства в незалежних профспілках. Закон надає більшості найманих працівників право створювати та вступати до незалежних профспілок, брати участь у колективних переговорах і проводити законні страйки. Немає жодних законів чи правових механізмів, які б запобігали антипрофспілковій дискримінації, хоча кодекс законів про працю вимагає від роботодавців надавати обґрунтування для скорочень і звільнень, і

профспілкова діяльність не є прийнятним обґрунтуванням. Передбачено судові процедури щодо поновлення на посаді, виплати заборгованості з заробітної платні та штрафних санкцій, але спостерігачі характеризували виконання судових рішень як довільне й непередбачуване, з розміром відшкодування часто занадто низьким, щоб це стимулювало роботодавців до виконання закону.

Закон містить кілька обмежень свободи об'єднань і права на ведення колективних переговорів. Низка законів, що стосуються організацій працівників, є надмірно складними й суперечливими. Наприклад, згідно двох законів щодо статусу профспілок, вони вважаються юридичними особами тільки після державної реєстрації. Однак згідно ще одного закону, профспілка вважається юридичною особою після прийняття її статуту. Внутрішнє протиріччя між цими законами породжує перешкоди при спробах працівників створити профспілки. Також профспілки повідомляли про значні бюрократичні перепони в процесі реєстрації, що передбачали сплату численних зборів і відвідування щонайменше 10 різних установ. Більше того, незалежні профспілки повідомляли про численні випадки утисків з боку офіційних представників місцевих органів правопорядку під час проходження процесу реєстрації, у тому числі нетипові та неправомірні вимоги про надання документації та інформації про членів профспілки.

Юридична процедура організації страйку є занадто складною і суттєво перешкоджає проведенню страйків, тим самим штучно зменшуючи кількість неофіційних виробничих конфліктів. Правовий процес розв'язання виробничих суперечок вимагає застосування процедур розгляду, примирення та арбітражного врегулювання, які залучені сторони можуть розтягувати на місяці. Тільки після завершення цього процесу працівники можуть проголосувати за страйк, який суди все одно можуть заборонити. Право на страйк також обмежується вимогою, щоб за його проведення проголосував значний відсоток працівників (дві третини від загальної кількості делегатів конференції працівників або 50 відсотків працівників підприємства) перш, ніж його можна бути оголошувати. Влада має повноваження відмовити працівникам у праві на страйк з огляду на національну безпеку або захист здоров'я чи «прав і свобод» громадян. Закон забороняє проведення страйків широким категоріям працівників, включаючи персонал Генеральної прокуратури, судової системи, збройних сил, органів безпеки, правоохоронних відомств, транспортної галузі та державним службовцям.

Юридичні перепони ускладнювали участь незалежних профспілок, не пов'язаних з Федерацією професійних спілок України (ФПУ), у тристоронніх переговорах, програмах соціального страхування або представленні інтересів працівників на національному та міжнародному рівнях. Ці юридичні

перепони, що витікають з застарілого Трудового кодексу, підривали здатність дрібніших незалежних профспілок діяти ефективно, представляючи інтереси своїх членів. Влада не забезпечувала ефективного чи послідовного виконання законів про працю. Профспілки висловлювали стурбованість тим, що трудовим інспекціям бракувало фінансування, технічних можливостей та достатньої кількості професійного персоналу для ефективного проведення незалежних інспекцій (дивитись також розділ 7.д.).

Захисники прав працівників продовжували заявляти про своє занепокоєння щодо незалежності профспілок від контролю з боку влади або роботодавців. Незалежні профспілки заявляли, що найбільша в країні конфедерація профспілок, ФПУ, користувалася близькими стосунками з роботодавцями і членами деяких політичних партій. Влада і надалі відмовляла профспілкам, не пов'язаним з ФПУ, в передачі частки спірних активів профспілок, успадкованих ФПУ від колишніх радянських профспілок, – суперечка, що триває понад два десятиліття. Представники незалежних профспілок продовжували потерпати від насильства й залякування і повідомляли, що службовці місцевих правоохоронних органів часто ігнорували або сприяли порушенням їхніх прав. Захисники інтересів працівників повідомляли про збільшення кількості випадків помсти членам профспілок, що брали участь у антикорупційній діяльності на місці роботи.

У квітні в Києві невстановлені особи напали на лікаря, який також був профспілковим активістом і викривачем корупції. Цей напад був другим у серії нападів, які сталися після офіційних і публічних заяв лікаря щодо значного поширення корупції в галузі охорони здоров'я.

Профспілки також повідомляли про напад у квітні невідомих на інспектора з охорони праці на залізниці, який був профспілковим активістом у Кривому Розі. Вільна профспілка залізничників заявила, що, на її думку, цей напад пов'язаний з антикорупційною діяльністю місцевого осередку профспілки.

б. Заборона примусової чи обов'язкової праці

Закон забороняє більшість форм примусової або обов'язкової праці. Покарання за порушення було достатньо суворим для стримування порушень, але ресурси, інспекції та засоби усунення порушень були недостатніми для того, щоб забезпечити виконання закону.

Протягом року МОМ реагувала на численні випадки примусової праці, включаючи порнографію, кримінальні дії, трудову експлуатацію, жебрання, сексуальну та інші форми експлуатації. Надходили також повідомлення про торгівлю жінками, чоловіками й дітьми для роботи на будівництві, в сільському господарстві, виробництві, у сфері послуг, деревообробній галузі, догляді та для вуличного жебрацтва. Щорічні звіти про діяльність держави, спрямовану на запобігання примусовій праці у сфері державних закупівель,

вказували на те, що влада не вжила жодних заходів, щоб дослідити свої власні канали постачання для виявлення доказів сучасного рабства. Торгівці людьми залучали деяких дітей до примусової праці (дивитись розділ 7.в.).

За інформацію МОМ, виявлені жертви торгівлі людьми отримали всебічну допомогу для реінтеграції, включаючи юридичну допомогу, медичне обслуговування, психологічне консультування, фінансову підтримку, професійне навчання та інші види допомоги залежно від особистих потреб.

Дивіться також *Доповідь* Державного Департаменту *про торгівлю людьми* за посиланням www.state.gov/j/tip/rls/tiprpt/.

в. Заборона дитячої праці та мінімальний вік працездатності

Для більшості видів робіт мінімальний вік становить 16 років, але за згодою батьків діти віком 14 років можуть виконувати «легку роботу». У той час як закон забороняє найгірші форми дитячої праці, він не завжди наділяє інспекторів достатніми повноваженнями, щоб проводити інспектування.

З січня по серпень Державна служба з питань праці провела 2614 інспекцій з перевірки дотримання законів про дитячу працю. Інспекції виявили 72 організації, що використовують дитячу працю. З них 24 діяли у сфері послуг, сім – у промисловості, шість – у сільському господарстві і 35 в інших секторах. Інспекції виявили 40 випадків залучення неоформлених працівників, одна дитина працювала в небезпечних умовах, а шестеро неповнолітніх отримували неофіційну платню. За інформацією міжнародних груп захисту інтересів трудящих, зростала проблема використання дитячої праці при добуванні бурштину.

Найчастішими порушеннями законів про дитячу працю були робота в небезпечних умовах, підвищена тривалість робочого дня, неналежне ведення обліку праці та затримки у виплаті заробітної платні. Протягом року зростали обсяги використання дитячої праці в незаконному видобутку вугілля та бурштину на територіях, контрольованих очолюваними Росією силами. Влада створила інституційні механізми для забезпечення виконання законів та норм про дитячу працю. Проте винятково низька кількість інспекцій, що провадились на національному рівні, утруднювала примус до дотримання законів про дитячу працю.

Покарання за порушення законодавства про дитячу працю коливались від незначних штрафів за незаконне працевлаштування до вироків про тюремне ув'язнення за сексуальну експлуатацію дитини; як і в попередні роки, деякі спостерігачі вважали, що ці покарання недостатні для запобігання їх порушенням.

Дивіться також доповідь Департаменту Праці *Дані про найгірші форми дитячої праці* за посиланням www.dol.gov/ilab/reports/child-labor/findings/.

г. Дискримінація в галузі праці та занять

Кодекс законів про працю забороняє дискримінацію на робочому місці на ґрунті раси, кольору, політичних, релігійних та інших переконань, статі, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації, етнічного, соціального та іноземного походження, віку, стану здоров'я, інвалідності, захворювання на ВІЛ/СНІД, сімейного та майнового стану, за мовними чи іншими ознаками.

Влада не завжди забезпечувала виконання закону, і дискримінація у сфері працевлаштування, як повідомлялося, траплялася за ознаками статі, інвалідності, національності, раси, статусу меншини, сексуальної орієнтації чи гендерної ідентичності та ВІЛ-позитивного статусу. Найвищий рівень пов'язаної з роботою дискримінації спостерігався в сільському господарстві, будівництві, гірничо-видобувній галузі, важкій промисловості та у сфері послуг. Законом передбачена цивільна, адміністративна та кримінальна відповідальність за дискримінацію на робочому місці. Серед покарань – штраф у розмірі до 50 неоподатковуваних мінімальних доходів, виправні роботи терміном до двох років або обмеження свободи терміном до п'яти років і обмеження права займатися певними видами діяльності на термін до трьох років. Порушення, пов'язані з дискримінацією у сфері зайнятості, що супроводжуються насильством, караються виправними роботами на термін до двох років або ув'язненням на термін до п'яти років, якщо такі дії були скоєні організованою групою осіб або якщо вони призвели до смерті чи інших тяжких наслідків.

Жінки отримували меншу заробітну платню через обмежені можливості кар'єрного зростання і залежно від типу галузей, які їх працевлаштовували. За даними Державної служби статистики, чоловіки заробляли в середньому на 26 відсотків більше, ніж жінки. Ця різниця була викликана не прямою дискримінацією при встановленні розміру зарплатні, а через горизонтальну та вертикальну стратифікацію ринку праці: для жінок існувала вища ймовірність працювати в секторах з нижчим рівнем оплати праці та на нижчих посадах. Жінки посідали меншу кількість виборних чи призначених посад на національному та регіональному рівнях (40 відсотків).

д. Прийнятні умови праці

Щорічний бюджет країни встановлює визначений урядом рівень мінімальної заробітної платні. Протягом року розмір мінімальної заробітної платні зріс з 3200 гривень на місяць (125 доларів США) у 2017 році до 3723 гривень на місяць (133 долари США). Мінімальна місячна заробітна платня є вищою за прожитковий мінімум, який у липні становив 1777 гривень (65,80 долара США), а з першого грудня зростає до 1853 гривень (66,20 долара США). Деякі працівники в тіньовому секторі отримували заробітну платню, нижчу за встановлений мінімум.

Кодексом законів про працю встановлено максимальний робочий тиждень тривалістю 40 годин, щонайменше 42-годинний період відпочинку на тиждень і мінімум 24 дні оплачуваної відпустки на рік. Закон передбачає подвійну плату за понаднормову роботу та встановлює дозволена кількість годин понаднормової роботи. Закон вимагає, щоб уся кількість понаднормової роботи була узгоджена між роботодавцями та місцевою профспілковою організацією, і обмежує кількість годин понаднормової роботи чотирма годинами протягом двох послідовних діб та 120 годинами на рік.

Закон вимагає від роботодавців забезпечувати стандарти безпеки на робочих місцях. Роботодавці повинні дотримуватись вимог охорони праці й техніки безпеки, але іноді ігнорували ці норми через відсутність механізму забезпечення їх дотримання чи суворого накладання покарань. Закон дає працівникам право відмовлятися перебувати в небезпечних умовах праці без ризику втрати роботи. За даними однієї з НУО, роботодавці в металургійній та гірничо-видобувній галузях часто порушували це правило й мстилися працівникам, примушуючи їх до звільнення.

Великою проблемою протягом року залишалася заборгованість з заробітної платні. Відсутність засобів правового захисту, бюрократичні суперечки й корупція на державних і приватних підприємствах блокували зусилля з повернення заборгованої платні, що призводило до значних крадіжок зарплат. Станом на 1 вересня загальна заборгованість по зарплатах у країні зросла до 3,6 мільярда гривень (97,6 мільйона доларів США). Більша частина цієї заборгованості припадала на Луганську й Донецьку області. У вересні Незалежна профспілка гірників України повідомила, що борги з зарплати у вугільній галузі досягли майже 930 мільйонів гривень (33,2 мільйона доларів США). Заборгованість і корупція загострювали трудові відносини в галузі й викликали численні протести.

Влада не завжди забезпечувала ефективне виконання трудового законодавства. У 2017 році влада прийняла новий порядок державного контролю й нагляду за дотриманням вимог трудового законодавства, яким були запроваджені нові форми й правила нагляду за виконанням вимог трудового законодавства, розширені повноваження інспекторів умов праці, змінені процедури накладання штрафів за порушення вимог законів про працю і запроваджені особливі форми здійснення контролю інспекторами умов праці, а саме інспекційні поїздки та дистанційне інспектування.

Інспектори умов праці можуть оцінювати міру дотримання законів, спираючись на отримані повідомлення або іншу інформацію з відкритих джерел щодо можливих випадків прихованого працевлаштування. Сюди входить і інформація про можливі порушення, яка стає відома службі від інших державних органів. Наприклад, коли податкові органи виявляють

розбіжність між кількістю працівників компанії та обсягами її продукції порівняно з середніми показниками в галузі, вони можуть передати цю справу до органів контролю умов праці, які перевіряють дотримання законів про працю.

Під час інспекційних поїздок з метою перевірки на можливе приховане працевлаштування інспектори умов праці мають право входити в будь-яке місце роботи без попереднього повідомлення, в будь-який час дня або ночі. Також закон дозволяє інспекторам праці притягти роботодавця до відповідальності за певні види порушень (наприклад, приховане працевлаштування) і дає їм повноваження видавати наказ про припинення діяльності, на яку накладається обмеження. Інспектори праці також можуть відвідувати роботодавця для того, щоб здійснювати контроль за виконанням трудового законодавства, та інформувати компанію та її працівників про права трудящих і передовий досвід.

Закон передбачає порядок накладання штрафів за порушення законів про працю і працевлаштування. Муніципальні органи влади можуть стягувати штрафи за порушення законів про працю. Крім того, орган, що накладає штраф, не мусить бути пов'язаний з Державною інспекцією з питань праці. Наприклад, приводом до штрафу може стати податкова перевірка на місці, під час якої виявлено порушення законів про працю.

У вересні Кабінет Міністрів прийняв постанову №649, яка розширює регуляторний нагляд з метою контролю та протидії «тіньовому» працевлаштуванню в неформальному секторі економіки, поширеній практиці оплати праці без укладання трудового договору. Постанова зобов'язує Державну інспекцію з питань праці, Державну фіскальну службу, Державний пенсійний фонд і Національну поліцію переглянути свої внутрішні норми з метою запровадження більш суворого контролю для протидії тіньовому працевлаштуванню. Також органи зобов'язані проводити інформаційні кампанії для інформування роботодавців про нові процедури.

Штрафи за порушення правил безпеки на робочому місці коливалися від 510 до 1700 гривень (від 19 до 63 доларів США), що не було достатнім стимулом для запобігання порушенням. За забезпечення дотримання законів про працю відповідала Державна інспекція з питань праці. Кількість інспекторів та фінансування були обмежені, як і їхні повноваження щодо забезпечення виконання існуючих норм. Важливим фактором була відсутність механізму координації з іншими державними органами. Покарання за незареєстровану робочу силу, затримки заробітної платні та порушення тривалості робочого часу включали в себе штрафи в розмірі від 50 до 100 неоподаткованих мінімальних доходів і могли сягати 111690 гривень (4000 доларів США). Серед додаткових покарань – обмеження права посідати відповідальні посади

або займатися певними видами діяльності на термін від трьох до п'яти років, виправні роботи терміном до двох років або арешт на термін до шести місяців, якщо скоєні дії були спрямовані проти неповнолітнього або вагітної жінки.

Перевірки умов праці відбувались з ініціативи компанії або на підставі офіційної вимоги слідчого у рамках кримінального провадження проти компанії.

Гірники, особливо в нелегальному секторі видобутку, наражались на серйозні проблеми безпеки й охорони праці. Широко розповсюдженими були скарги на проблеми з експлуатаційною безпекою та охороною праці. Поблажливі стандарти безпеки та застаріле обладнання призвели до численних травм на виробництві. За перші вісім місяців року органи влади повідомили про 2725 окремих травм, включаючи 254 смертельні випадки; 474 травми серед працівників вугільних шахт, включаючи 14 смертельних випадків; 333 травми в агропромисловому комплексі, включаючи 39 смертельних; і 225 травм у машинобудуванні, включаючи 14 смертельних.

Незважаючи на російську агресію поблизу промислових зон на контрольованих урядом територіях Донбасу, підприємства, зайняті у гірничо-видобувній галузі, енергетиці, засоби масової інформації, роздрібна торгівля, виробництво кераміки та транспортна галузь продовжували працювати. Бойові дії призвели до пошкодження шахт і заводів внаслідок відключення енергопостачання, знищення трансформаторів, фізичного пошкодження через артобстріли та, як повідомляли, навмисне затоплення шахт об'єднаними силами, очолюваними Росією. Особливо уразливими були шахтарі, оскільки в разі припинення електропостачання могли залишитися в скрутному становищі під землею. Крім цього, припинення електропостачання загрожувало дієздатності шахтного захисного обладнання, яке запобігало накопиченню вибухонебезпечних газів.

КРИМ

У лютому 2014 року російські сили увійшли на територію Кримського півострова, що є територією України, і здійснили його воєнну окупацію. У березні 2014 року Росія оголосила про входження півострова до складу Російської Федерації після сфальсифікованого референдуму, який був порушенням Конституції України. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН №68/262 «Щодо територіальної цілісності України» від 27 березня 2014 року та Резолюція №73/263 про «Стан з правами людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополь (Україна)» від 22 грудня 2018 року закликали держави та міжнародні організації не визнавати жодних змін у статусі Криму і підтвердили рішучість Організації Об'єднаних Націй щодо визнання Криму частиною України. У квітні 2014 року законодавчий орган України (Верховна Рада) прийняв закон, яким поклав відповідальність за порушення

прав людини в Криму на Російську Федерацію як державу-окупанта. Сполучені Штати не визнають спробу анексії Криму Російською Федерацією. З моменту російської окупації та заявленої анексії півострова в українському Криму застосовується російське законодавство. Детальну інформацію щодо законів та порядків Російської Федерації дивіться у Звіті про стан дотримання прав людини в Росії.

РЕЗЮМЕ

Управління окупованим Кримом здійснює місцева влада, призначена російським урядом і очолювана Сергієм Аксьоновим у ролі «прем'єр-міністра» «державної ради республіки Крим». «Державна рада» відповідає за поточне управління та інші владні функції. У 2016 році загальнонаціональні парламентські вибори в Росії передбачали і місця, виділені для оголошеного анексованим Кримом – крок, який був широко засуджений міжнародним співтовариством і суперечив українській Конституції.

Російська влада підтримувала контроль над російськими військовими силами та силами безпеки, розгорнутими в Криму. Російські служби безпеки продовжували зміцнювати контроль над Кримом і обмежувати права людини. Окупаційна влада насаджувала й непропорційно широко застосовувала репресивні закони Російської Федерації в Криму – на українській території.

Серед порушень прав людини були зникнення; катування, включно з ув'язненнями в закладах каральної психіатрії; жорстоке поводження з затриманими як покарання або для вибивання зізнань; суворі умови у в'язницях і вивезення в'язнів до Росії; свавільні арешти й затримання; політичне ув'язнення; всеохоплююче втручання в особисте життя; жорсткі обмеження свободи слова і засобів масової інформації, включаючи закриття засобів масової інформації та насильство проти журналістів; обмеження інтернету, включаючи блокування веб-сайтів; грубе й масове придушення свободи зібрань; жорстке обмеження свободи об'єднань, включаючи заборону Меджлісу кримськотатарського народу; обмеження свободи пересування та участі в політичному процесі; системну корупцію і систематичну дискримінацію кримських татар та етнічних українців.

Насаджена Росією влада практично не вживала заходів для розслідування чи притягнення до відповідальності посадовців або осіб, які порушували права людини, створюючи цим атмосферу безкарності й беззаконня. Окупаційні сили та місцеві сили «самооборони» часто не мали розпізнавальних знаків і безкарно чинили порушення.

Розділ 1. Повага до недоторканності особи, включно з захистом від такого:

а. Свавільне позбавлення життя та інші незаконні або політично вмотивовані вбивства

Російська окупаційна влада не розслідувала належним чином випадки викрадення й убивства кримчан, що трапилися в 2014 та 2015 роках. За даними Міністерства закордонних справ України, 12 мешканців Криму, які зникли під час окупації, пізніше були знайдені мертвими. Окупаційна влада не розслідувала й інші випадки підозрілих смертей та зникнень, іноді списуючи їх на самогубство. Спостерігачі за дотриманням прав людини повідомляли, що часто в таких випадках родини не опротестовували ці висновки, побоюючись помсти.

б. Зникнення

Надходили повідомлення про викрадення та зникнення, до яких була причетна окупаційна влада. Наприклад, за інформацією Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні (ММПЛУ), 11 квітня мешканець Харкова зник на контрольованому Російською Федерацією боці адміністративного кордону. Спочатку Федеральна служба безпеки (ФСБ) затримала жертву без звинувачень. Документи, які вивчила ММПЛУ, вказували на подальше оформлення затримання жертви на 12 днів, начебто за скоєння адміністративного порушення. Того дня, коли його мали відпустити, він знову зник. Попри всі зусилля родичів і захисників прав людини щось дізнатися про місцезнаходження жертви, правоохоронні органи та пенітенціарні установи в Криму не надали жодної інформації.

За даними, наведеними ММПЛУ у вересні, за період з 2014 року по 30 червня 2018 року жертвами насильницького зникнення стали 42 особи. Серед жертв (38 чоловіків і чотирьох жінок) були 27 етнічних українців, дев'ять кримських татар, четверо таджиків, одна особа змішаного татарсько-російського походження та один узбек. Двадцять сім осіб були звільнені після незаконного утримання в неволі протягом від кількох годин до двох тижнів; 12 зникли безвісти, і родини побоювались, що їх немає серед живих; двох тримали в ув'язненні, а одного знайшли мертвим. За інформацією ММПЛУ, у жодному з цих випадків злочинців не було притягнуто до відповідальності. Російська окупаційна влада не розслідувала належним чином випадки смертей та зникнення. Правозахисні групи повідомляли, що поліція часто відмовлялась реєструвати заяви про зникнення, залякувала й погрожувала затриманням тим, хто намагався повідомити про зникнення. На думку української влади та правозахисних груп, російські служби безпеки викрадали людей за опір російській окупації, щоб посіяти страх серед населення й не допустити інакодумства.

в. Катування та інші жорстокі, нелюдські або такі, що принижують людську гідність, види поводження чи покарання

Надходили численні повідомлення про те, що російська влада в Криму застосовувала тортури й інші види жорстокого ставлення до жителів, які

виступали проти окупації. Спостерігачі за дотриманням прав людини повідомляли, що російські окупаційні сили застосовували фізичне насильство до кримських татар та етнічних українців. Наприклад, 28 червня співробітники російської Федеральної служби безпеки (ФСБ) провели обшук у будинку кримськотатарського активіста Ахтема Мустафаєва й затримали його самого. Працівники ФСБ надягли йому на голову пластиковий пакет і відвезли до підвалу невідомої будівлі. Невідомі чоловіки били його, поставили на коліна з руками, скутими наручниками за спиною, і погрожували, що його ніколи не знайдуть. Повідомлялося, що його катували протягом чотирьох годин, і після того, як його відпустили, він одразу виїхав на материкову частину України.

Окупаційна влада демонструвала тенденцію до використання каральної психіатрії як засобу тиску на затриманих осіб. 28 червня окупаційна влада помістила кримськотатарського журналіста Нарімана Мемедінова до психіатричної лікарні для проведення психіатричної експертизи, що захисники прав людини розцінюють як покарання за його неприховану опозицію окупації. Раніше Мемедінова арештовували 22 березня за звинуваченням у тероризмі, яке широким загалом було сприйняте як політично вмотивоване. Звинувачення ґрунтувалось на відеосюжетах, які він розміщав на YouTube у 2013 році і на яких, на думку властей, він вербував людей до Хізб ут-Тахрір, групи, забороненої в Росії, але легальної в Україні. За даними Кримської правозахисної групи, станом на початок жовтня від початку окупації 17 звинувачених кримських татар було піддано психіатричній експертизі та ізоляції проти їхньої волі та без очевидної медичної потреби (дивитись розділ 1 г.).

Спостерігачі за дотриманням прав людини повідомляли, що окупаційна влада також погрожувала людям насильством або ув'язненням, якщо вони не свідчитимуть у суді проти тих, хто, на думку влади, виступав проти окупації.

Умови утримання у в'язницях і слідчих ізоляторах

За повідомленнями, умови у в'язницях та слідчих ізоляторах залишалися важкими й загрозливими для життя через перенаселеність та погані умови.

Фізичні умови: ММПЛУ повідомляла, що затриманих часто утримували в умовах, які можна охарактеризувати як жорстоке, нелюдське або принизливе ставлення, і що з початку окупації медична допомога у в'язницях погіршилась.

За інформацією «Кримської правозахисної групи», з початку окупації в 2014 році до Російської Федерації було переведено 31 в'язня-кримчанина. Одним з чинників таких переведень була відсутність спеціалізованих пенітенціарних установ у Криму, через що виникала необхідність переведення неповнолітніх, осіб, засуджених до довічного ув'язнення, та в'язнів, що страждали на серйозні психічні та фізичні захворювання.

За повідомленнями «Кримської правозахисної групи», щонайменше четверо осіб, включаючи двох кримських татар, померли за підозрілих обставин у квітні в Сімферопольському слідчому ізоляторі. 6 квітня Сервер Білялов та Олег Гончаров начебто були знайдені повішеними. 12 квітня Дмитра Шапошніка знайшли повішеним у штрафному ізоляторі. 13 квітня у штрафному ізоляторі було знайдено Іслама Іскерова з перерізаним горлом. Департамент Федеральної служби виконання покарань Росії офіційно підтвердив три з цих смертей; проте окупаційна влада розслідувань не відкривала.

Находили повідомлення про фізичне насильство з боку тюремних наглядачів. Наприклад, 20 липня понад 70 засуджених у Керченській виправній колонії номер два подали керівництву колонії скаргу на систематичне жорстоке побиття та інші форми жорстокого поводження в закладі. Призначений окупаційною владою «омбудсмен з прав людини» Людмила Любіна, яку загалом не вважали здатною здійснювати незалежний нагляд за діями влади, назвала ставлення до ув'язнених у колонії «варварським».

У червні ув'язнений кримський татарин Ізмаїл Рамазанов подав скаргу до Європейського суду з прав людини на нелюдські умови в Сімферопольському слідчому ізоляторі, посилаючись на перенаселеність, плісняву, що вкриває камери, розміщення в'язнів з туберкульозом разом зі здоровими, погану вентиляцію та санітарні умови. ММПЛУ повідомила, що через перенаселеність в'язням у цьому закладі доводиться спати позмінно.

Повідомляли, що тюремне керівництво мстилося тим в'язням, які відмовились прийняти громадянство Російської Федерації, поселяючи їх у менші камери або в камери одиночного ув'язнення.

Незалежний моніторинг: Окупаційна влада не дозволяла незалежним неурядовим спостерігачам або міжнародним організаціям здійснювати моніторинг умов у в'язницях і слідчих ізоляторах. Окупаційна влада дозволила «омбудсмену з прав людини» Людмилі Любіній відвідувати в'язнів, але активісти-правозахисники розцінювали Любіну не як незалежного діяча, а як особу, що представляє інтереси окупаційних властей.

г. Свавільний арешт або затримання

Роль поліції та органів державної безпеки

Російські владні органи, включаючи Міністерство внутрішніх справ, ФСБ, Федеральний слідчий комітет та Генеральну прокуратуру, застосовували й забезпечували дотримання російського законодавства в Криму. Крім того, ФСБ здійснювала діяльність у сферах безпеки, контррозвідки та боротьби з тероризмом, вела боротьбу з організованою злочинністю та корупцією. Під егідою російського Міністерства внутрішніх справ діяли сили «національної

поліції».

Окрім порушень, вчинених російськими силами, повідомлялося про продовження діяльності та порушення, скоєні силами «самооборони», які склалися значною мірою з колишніх співробітників Міністерства внутрішніх справ України, начебто пов'язаних з місцевою організованою злочинністю. Ці сили часто діяли безкарно, залякуючи тих, кого вважали опонентами окупації, і брали участь у позасудових затриманнях та свавільній конфіскації майна. ММПЛУ згадувала ФСБ як найчастішого винуватця в злочинах протягом останніх років, у той час як кримські «сили самооборони» скоювали більшість злочинів у перші роки окупації.

За повідомленнями правозахисних груп, існувала цілковита безкарність за порушення прав людини, скоєні російськими окупаційними властями та силами «самооборони» Криму.

Процедура арешту та поводження з затриманими

Дивіться *Звіт про стан дотримання прав людини в Росії* для отримання інформації щодо відповідних російських законів і процедур, які застосовувала та забезпечувала їх виконання російська влада в окупованому Криму.

Свавільний арешт: Свавільні арешти і надалі застосовувались як засіб насадження страху, придушення опозиції та покарання тих, хто опирається окупації. За даними ММПЛУ, в багатьох випадках жертвам ані висували звинувачення, ані притягали до судової відповідальності, а просто утримували в неволі, використовуючи це як форму позасудового покарання чи переслідування. Утримання за таких обставин зазвичай тривало від кількох годин до кількох днів, і в цей час затриманих позбавляли зв'язку з зовнішнім світом та іноді піддавали жорстокому поводженню під час допитів. ММПЛУ зауважила, що переважною більшістю затриманих під час поліцейських рейдів були представники кримськотатарської спільноти. Зазвичай затриманих доправляли до поліцейської дільниці, фотографували, брали відбитки пальців і примушували здати зразки ДНК, перш ніж відпустити. Наприклад, 25 січня влада провела обшуки будинків кримських татар у кількох містах. Під час обшуків були заарештовані двоє кримськотатарських активістів – Енвер Крош і Ебазер Іслямов – за звинуваченням у «розповсюдженні екстремістських символів та організацій», яке правозахисні групи охарактеризували як безпідставне.

Надходили повідомлення про те, що влада свавільно арештовувала членів родин відомих дисидентів з метою тиску на останніх. Наприклад, 19 липня представники ФСБ провели обшук будинку сім'ї Алієвих. Їхньою мішенню була дочка Мусліма Алієва, політичного в'язня. Співробітники ФСБ доставили її на допит у Слідчий комітет в Алушті і відпустили через кілька годин.

25 листопада російська влада обстріляла й захопила три українських військових судна з 24 членами екіпажів, які намагались законно пройти Керченською протокою. Членів екіпажів було доставлено до керченської в'язниці в Криму і згодом до слідчого ізолятора Лефортово в Москві, де вони потім заявили про своє право на статус військовополонених згідно Женевської Конвенції 1949 року. Натомість Росія ставилась до них як до злочинців; Сімферопольський «суд» присудив їх до утримання під арештом протягом двох місяців.

е. Відмова в забезпеченні справедливого публічного судового процесу

Під російським окупаційним режимом «судова влада» не була ані незалежною, ані неупередженою. Судді, обвинувачі та адвокати – всі діяли за політичними вказівками від окупаційної влади, а результати судових процесів виглядали заздалегідь визначеними через втручання влади. В період з вересня 2017 року по червень ММПЛУ задокументувала 39 випадків, коли кримська окупаційна влада, включаючи суддів, обвинувачів, слідчих, поліцію та ФСБ, ігнорувала належні правові процедури та гарантії справедливого судового розгляду.

Процедури судового розгляду

Дивіться *Звіт про стан дотримання прав людини в Росії* для отримання інформації щодо відповідних російських законів і процедур, які застосовувала та забезпечувала їх виконання російська влада в окупованому Криму.

Окупаційна влада втручалась у можливість доступу підсудних до послуг адвоката. Наприклад, 4 травня працівники ФСБ затримали п'ятьох членів екіпажу українського риболовецького судна поблизу кримського берега й утримували півтора місяці в нелюдських умовах на пункті прикордонного контролю в Балаклаві. Під час перебування під вартою люди не мали доступу до українського консула чи адвокатів. Під час допитів працівники ФСБ чинили психологічний тиск на людей і залякували їх. Члени екіпажу не мали доступу до адвокатів. Капітана судна Віктора Новицького було звинувачено в «незаконному добуванні морських біологічних ресурсів у виключній економічній зоні Російської Федерації». Проти інших членів екіпажу жодних звинувачень зареєстровано не було. 30 вересня вони були звільнені й покинули Крим.

За інформацією ММПЛУ, обвинувачених у тероризмі або екстремізмі, часто змушували відмовлятися від своїх найнятих приватним чином адвокатів в обмін на обіцяну поблажливість. Наприклад, у вересневому звіті ММПЛУ про Крим розповідається про трьох обвинувачених кримських татар, які розірвали договір зі своїми адвокатами після того, як працівники ФСБ спонукали їх до цього і через їхніх членів родин попередили, що залучення «проукраїнських» адвокатів зруйнує їхній захист.

Окупаційна влада застосовувала закони Російської Федерації заднім числом до подій, що мали місце до початку окупації. З вересня 2017 року ММПЛУ задокументувала принаймні 10 таких випадків, включаючи винесення вироків за дописи кількарічної давнини в соціальних мережах і за участь у протестних діях, що відбувались до початку окупації.

Політичні в'язні та затримані

За оцінками захисників прав людини, в окупованому Криму було понад 60 політичних в'язнів; Меджліс кримськотатарського народу заявив, що до кінця року Росія утримувала 96 політичних в'язнів – громадян України, з них 63 кримських татар. Звинувачення в екстремізмі, тероризмі або порушенні територіальної цілісності пред'являлися зокрема особам, що висловлювали незгоду в соціальних мережах. ММПЛУ зауважила, що підстави, на яких здійснювались арешти начебто членів «терористичних» або «екстремістських» груп, рідко містили докази того, що підозрюваний дійсно становив загрозу суспільству, плануючи або здійснюючи конкретні дії.

Російська окупаційна влада також переводила кримські справи до російської судової системи і змінювала місце проведення судового процесу для деяких затриманих.

5 липня окупаційний «суд» у Криму засудив українського активіста Володимира Балуха до п'яти років у виправній колонії і штрафу в розмірі 10000 рублів (170 доларів США). Цей п'ятирічний термін складався з попереднього вироку на термін трьох років і п'яти місяців, який йому було винесено в січні за начебто «володіння зброєю», плюс додаткового часу за начебто «перешкоджання в роботі слідчого ізолятора». Січневе засудження стало результатом повторного суду після того, як вирок, винесений в жовтні 2017 року за тими ж самими звинуваченнями, був скасований. Обидва звинувачення розцінювались як помста за проукраїнські погляди Балуха, які він продемонстрував, вивісивши табличку та український прапор у дворі свого дому. Вперше ФСБ затримала Балуха в 2016 році, заявивши, що знайшла боеприпаси та вибухівку на горіщі його будинку. Захисники прав людини стверджували, що ці речі йому підклали. Влада неодноразово погрожувала Балуху судом, якщо він не зніме проукраїнські символи. 19 березня Балух оголосив голодування, під час якого тюремне керівництво відмовляло йому в медичному обстеженні попри ознаки погіршення стану здоров'я. 9 жовтня він закінчив голодування після того, як йому повідомили, що для відбування вироку він має бути переведений до Російської Федерації.

13 липня «верховний суд» Криму визнав громадянина України Євгена Панова винним у плануванні диверсії проти військових об'єктів і критичної інфраструктури Криму. Його було засуджено до восьми років у колонії особливого режиму. Окупаційна влада арештувала Панова в серпні 2016 року.

За інформацією правозахисних груп, справа проти Панова мала ознаки політичної вмотивованості, включаючи сліди застосування до Панова ударів електрострумом та інших форм катування в намаганні вибити зізнання, а також відсутність інших доказів проти нього.

е. Свавільне або незаконне втручання у приватне та сімейне життя, порушення недоторканності житла чи таємниці листування

Дивіться *Звіт про стан дотримання прав людини в Росії* для отримання інформації щодо відповідних російських законів і процедур, які застосовувала та забезпечувала їх виконання російська влада в окупованому Криму.

Окупаційна влада та інші займались електронним стеженням, входили в помешкання та інші приміщення без ордеру, переслідували родичів і сусідів осіб, яких вважали опозиційними діячами.

Російська окупаційна влада регулярно проводила рейди по домівках з метою залякування місцевого населення, особливо кримських татар та етнічних українців, під приводом нібито пошуку зброї, наркотиків чи «екстремістської літератури». ММПЛУ задокументувала 38 таких обшуків у період з січня по червень; 30 із них стосувались майна кримських татар.

Правозахисні групи повідомляли, що російська влада має широкі повноваження підслуховувати телефонні розмови й читати електронне листування і створила мережу інформаторів, які мають повідомляти про підозрілу діяльність. За інформацією членів Меджлісу, російська влада запрошувала сотні кримських татар на «співбесіди», під час яких представники влади відтворювали телефонні розмови людини, з якою велася співбесіда, і вголос читали їхні електронні повідомлення. Як повідомлялося, влада спонукала працівників бюджетної сфери доносити на своїх колег, які, можливо, виступають проти окупації. За даними захисників прав людини, підслуховування та відвідини персоналом сил безпеки створювали атмосферу, в якій люди боялись висловлювати будь-які думки, що суперечать окупаційній владі, навіть наодинці з кимось.

Розділ 2. Дотримання громадянських свобод, у тому числі таких:

а. Свобода слова, у тому числі для преси

Дивіться *Звіт про стан дотримання прав людини в Росії* для отримання інформації щодо відповідних російських законів і процедур, які застосовувала та забезпечувала їх виконання російська влада в окупованому Криму.

Окупаційна влада значно обмежувала свободу слова, а тих, хто висловлював незгоду, в тому числі пресу, піддавала гонінням та судовому переслідуванню. Вона відмовляла в реєстрації незалежних друкованих та аудіовізуальних засобів масової інформації, змушуючи їх припиняти діяльність. Широко застосовувались погрози й переслідування, спрямовані проти міжнародних та

українських журналістів.

Свобода слова та самовираження: ММПЛУ зауважила, що окупаційна влада застосовувала «надмірні обмеження свобод слова і самовираження».

Громадяни не могли публічно критикувати російську окупацію без страху репресій. Правозахисні групи повідомляли, що ФСБ вдавалася до широкомасштабного стеження за соціальними мережами, телефонами та засобами електронної комунікації і часто викликала на «розмову» громадян за висловлення чи розміщення постів, спрямованих проти російської окупації.

Протягом року спостерігачі за дотриманням прав людини відзначали зростання кількості випадків судового переслідування й винесення обвинувальних вироків за думки, висловлені в дописах у соціальних мережах, іноді за дописи, написані ще до того, як Росія розпочала окупацію Криму. Наприклад, 4 травня суд в місті Севастополі засудив Ігоря Мовенка до двох років у в'язниці несуворого режиму за його коментар в одній із соціальних мереж про те, що «Крим – це Україна».

Находили повідомлення про затримання владою людей за «наругу» над російським прапором або іншими символами російської окупації. Наприклад, 26 липня ФСБ провела обшуки в будинках чотирьох кримських татар-підлітків у Білогірському районі після того, як молоді люди начебто зняли російський прапор з будівлі адміністрації у селі Курське й викинули його у вигрібну яму. Під час обшуків двоє мешканців тих будинків були затримані для допиту і згодом звільнені.

Свобода преси і засобів масової інформації: Незалежні друковані та аудіовізуальні засоби масової інформації не могли вести вільну діяльність. Окупаційна влада відмовилася реєструвати більшість незалежних засобів масової інформації, примусивши їх до закриття в 2015 році. За повідомленням Кримської правозахисної групи, після початку окупації Криму багато місцевих журналістів покинули Крим або полишили свою професію. В умовах відсутності незалежних засобів масової інформації в Криму та серйозного ризику, з яким стикалися журналісти за репортажі з півострова, за інформування про останні події в Криму взялися громадські активісти. ММПЛУ у вересневому звіті відзначала «постійне втручання в журналістську діяльність і відсутність незалежного репортерства».

Невеликий інформаційний листок українською мовою «Кримський терен», який видавав Український культурний центр, призупинив свою роботу 30 червня після того, як члени центру та його видавництво отримали попередження не займатись «екстремістською діяльністю» і погрози. На початку грудня інформаційний листок відновив публікацію. 29 серпня агенти ФСБ обшукали помешкання редактора «Кримського терену» Ольги Павленко, яка, за їхнім твердженням, мала зв'язки з однією з українських

націоналістичних організацій. Після обшуку представники влади допитали Павленко, конфіскували й скопіювали вміст її мобільного телефона та комп'ютера. 2 вересня вона виїхала на материкову частину України, пославшись на побоювання за свою безпеку.

Насильство та переслідування: Мали місце численні випадки переслідування російськими службами безпеки або поліцією незалежних засобів масової інформації та затримання журналістів у зв'язку з їхньою професійною діяльністю. Наприклад, у вересневому звіті ММПЛУ описується інтерв'ю з підпільним журналістом, який відслідковує суди над кримськими татарами, звинуваченими в тероризмі і якого допитувала поліція про його журналістську діяльність. Його «попередили» про наслідки «бродіння навколо» судових слухань і відпустили після того, як він написав пояснювальну записку.

Були повідомлення про нездатність влади розслідувати насильство проти журналістів. Наприклад, 1 лютого журналіст Євген Гайворонський повідомив, що невідомий нападник штовхнув його на землю і бив ногами у центрі Ялти. Гайворонський уже отримував погрози протягом кількох місяців до нападу. Згідно його розповіді в пресі, Гайворонський свого часу працював у проросійських засобах масової інформації, але нещодавно вступив у конфлікт з місцевим забудовником Дмитром Тюкаєвим через свої критичні репортажі про будівельні проекти Тюкаєва. Гайворонський повідомив про напад поліцію, але сказав, що вона відмовилась розпочинати слідство.

Цензура або обмеження змісту: Після окупації Криму Росією журналісти масово вдавалися до самоцензури, щоб мати змогу продовжувати подавати репортажі та виходити в ефір.

Находили повідомлення про те, що на засоби масової інформації чинили тиск, щоб вони вилучали матеріали, які викликали гнів у сильних політичних фігур. За повідомленнями в пресі 23 вересня, місцева газета міста Феодосії «Город-24» опублікувала матеріал про будівництво розкішного об'єкту, опис якого відповідав описові будинку, який споруджують для Дмитра Кисельова, керівника медійного агентства, що належить уряду. За твердженням автора статті, влада примусила редакторку газети викупити всі надруковані примірники газети за власні кошти і потім організувала її звільнення. Кисельов подав скаргу до поліції, заявивши, що журналіст займався вимаганням.

Російська окупаційна влада заборонила випуск в ефір більшості передач українською та кримськотатарською мовами і замінила їх російськими програмами. За даними моніторингу засобів масової інформації Кримською правозахисною групою, протягом року окупаційна влада почала глушити чотири раніше доступні українські радіостанції, транслюючи російські радіостанції на тих самих частотах.

Правозахисні групи повідомляли, що російська влада заборонила кримським радіостанціям транслювати пісні у виконанні українських співаків.

Ще більш поширеною стала цензура незалежних інтернет-сайтів (дивитись Свобода інтернету).

Національна безпека: Виправдуючи помсту опонентам російської окупації, влада посилювалась на закони, що захищають національну безпеку.

Російська федеральна служба фінансового моніторингу (Росфінмоніторинг) включила до свого списку екстремістів і терористів найбільш видатних критиків окупації. Через це ті люди не могли мати банківських рахунків, користуватись послугами нотаріусів і здійснювати інші фінансові операції. 6 вересня Росфінмоніторинг додав до цього списку імена п'ятьох критиків окупації, включаючи Ларису Китайську, місцеву підприємницю, засуджену за екстремізм у формі критичних висловлювань щодо окупації, які влада розцінила як «русофобські».

Влада часто вживала загрозу «екстремізму» чи «тероризму» як підставу, що виправдовувала обшуки, арешти та судове переслідування людей за їхню незгоду з окупацією. Наприклад, 21 травня російські сили безпеки обшукали будинки активістів Кримської солідарності й блогерів Сервера Мустафаєва та Едема Смаїлова в Бахчисарайському районі й затримали їх. Станом на кінець вересня обидва чоловіки залишались під вартою за звинуваченням в участі в діяльності ісламського угруповання Хізб ут-Тахрір, яке заборонене в Росії, але є легальним в Україні. Спостерігачі за дотриманням прав людини вважали, що справа проти них є політично вмотивованою.

Свобода інтернету

Російська окупаційна влада обмежувала свободу висловлювання в інтернеті, застосовуючи в Криму репресивні закони Російської Федерації (дивитись розділ 2.а. *Звіту про стан дотримання прав людини у Росії*). Служби безпеки постійно стежили й контролювали діяльність в інтернеті з метою придушення опозиційних думок. За повідомленнями ЗМІ, окупаційні органи влади допитували мешканців Криму за висловлення проукраїнських думок у фейсбуці або в блогах.

Понад 30 інтернет-засобів масової інформації увійшли до сотень, заблокованих російською владою в Криму, включаючи кілька сайтів, яких не було в російському федеральному списку на блокування.

Свобода наукової діяльності та культурне життя

Російська влада в Криму провадила широку кампанію з придушення кримськотатарської та української мов. Хоча кримськотатарська і українська є офіційними мовами в окупованому Криму, влада продовжувала скорочувати викладання їх у школі, і заняття цими мовами пропонувалися тільки як

факультатив після уроків. За повідомленнями Меджлісу, влада продовжувала змушувати кримських татар користуватись кириличним алфавітом замість латинського.

Незважаючи на винесену в квітні 2017 року постанову Міжнародного суду ООН про забезпечення доступу до освіти українською мовою, залишалась усього одна школа з українською мовою викладання і 13 класів, в яких пропонували українську як предмет шкільної програми. За даними окупаційної влади, в 2017-2018 навчальному році на півострові було 16 кримськотатарських шкіл, порівняно з 52 у 2014-2015 навчальному році. Однак Кримськотатарський Ресурсний Центр повідомив, що цей показник суттєво завищений.

б. Свобода мирних зібрань та об'єднань

Свобода мирних зібрань

Дивіться *Звіт про стан дотримання прав людини в Росії* для отримання інформації щодо відповідних російських законів і процедур, які застосовувала та забезпечувала їх виконання російська влада в окупованому Криму.

Особи, які виступали проти окупації, повідомляли про широко розповсюджену практику переслідувань і залякування з боку окупаційної влади з метою придушення можливості мирно збиратися. Наприклад, преса повідомляла, що 11 жовтня представники влади в Армянську вручили місцевій мешканці Катерині Пивовар застереження не порушувати закони, що регулюють громадські протести. Пивовар нібито планувала організувати групу місцевих матерів, яка повинна була зібратися біля муніципалітету і вимагати зустрічі з місцевими чиновниками. Матері були занепокоєні впливом на здоров'я дітей токсичного газу діоксиду сірки, який з кінця серпня викидав розташований неподалік титановий завод.

Прийняте в 2017 році розпорядження обмежує кількість місць у Криму, де можна проводити масові заходи, списком із 366 пунктів. ММПЛУ зауважила, що це «розпорядження» ще більше звузило свободу зібрань до «спеціально відведених місць», кількість яких усе зменшується, - недоцільний крок, що виглядав як «спрямований на переконування не використовувати права на свободу зібрань».

Влада штрафувала людей за проведення одноосібних пікетів – єдиного виду протесту, який мав би бути дозволений без офіційного дозволу в рамках правової системи, насадженої Росією в окупованому Криму. За інформацією ММПЛУ, протягом періоду з грудня 2017 року по березень окупаційні «суди» наклали штрафи на 80 чоловіків-мусульман, які проводили одиночні пікети в жовтні 2017 року на знак протесту проти арештів інших мусульман, переважно кримських татар, начебто за членство в терористичних або

екстремістських організаціях.

Находили повідомлення про застосування владою методів примусу для забезпечення участі в мітингах на підтримку «влади». Студентів, викладачів і державних службовців примушували брати участь у пам'ятній акції в день депортації кримських татар, організованій кримсько-окупаційною владою в Сімферополі 18 травня.

Находили повідомлення про те, що окупаційна влада звинувачувала й штрафувала людей за начебто порушення правил проведення відкритих зібрань у відповідь на те, що люди збиралися для спостереження за обшуками будинків силами безпеки.

Свобода об'єднань

Дивіться *Звіт про стан дотримання прав людини в Росії* для отримання інформації щодо відповідних російських законів і процедур, які застосовувала та забезпечувала їх виконання російська влада в окупованому Криму.

Окупаційна влада широко застосовувала обмеження свободи об'єднань для осіб, які виступали проти окупації. Наприклад, надходили численні повідомлення про вжиття владою заходів для переслідування, залякування та ув'язнення членів правозахисної групи Кримська солідарність, незареєстрованого руху друзів і родичів жертв репресій з боку окупаційної влади. Двоє з лідерів групи, Емір-Усеїн Куку та Сервер Мустафаєв, станом на листопад залишалися в досудовому ув'язненні за звинуваченням у начебто приналежності до ісламської організації Хізб ут-Тахрір. На думку спостерігачів за дотриманням прав людини, справи проти обох чоловіків були політично вмотивованими і безпідставними. 27 січня в Судаку співробітники правоохоронних органів зірвали зустріч організації громадянського суспільства Кримська солідарність, в якій брали участь 150 чоловік.

Правоохоронці нібито шукали наркотики й зброю, допитували та фотографували учасників зібрання. 27 жовтня в Сімферополі працівники «генеральної прокуратури» у супроводі групи озброєних людей в масках та поліції в уніформах увірвались на ще одне зібрання Кримської солідарності. Співробітники вручили офіційні попередження трьом членам групи, які, за заявою влади, мали намір порушувати «антитерористичне та антиекстремістське» законодавство, начебто плануючи провести серію одиночних пікетів. 28 жовтня окупаційна влада заблокувала веб-сайт групи.

Меджліс кримськотатарського народу залишався під заборонаю через начебто «екстремізм», незважаючи на постанову Міжнародного суду, яка вимагала від російських властей «утриматись від збереження або накладання обмежень на здатність кримськотатарської спільноти зберігати свої представницькі інститути, включаючи Меджліс». 29 жовтня окупаційна влада оголосила про намір «націоналізувати» будівлю Меджлісу в Сімферополі, яку вона захопила

в 2014 році, передавши її мусульманській організації, що підтримувала окупацію. Після заборони в 2016 році Меджлісу кримськотатарського народу як «екстремістської організації» окупаційна влада заборонила зібрання членів Меджлісу і переслідувала людей за обговорення Меджлісу в соціальних мережах (дивитись розділ 6).

в. Свобода віросповідання

Дивіться *Доповідь про стан релігійних свобод* Державного Департаменту на ресурсі www.state.gov/religiousfreedomreport/.

г. Свобода пересування

Російська окупаційна влада не поважала права, пов'язані зі свободою пересування та подорожування.

Пересування всередині країни: Окупаційна влада підтримувала державний кордон на лінії адміністративного кордону між материковою частиною України та Кримом. За інформацією ММПЛУ, цей кордон та відсутність громадського транспортного сполучення між Кримом і материковою Україною продовжували підривати свободу пересування на півострів та з нього, що справляло негативний вплив, головним чином, на людей похилого віку, осіб з обмеженою мобільністю та маленьких дітей.

Находили повідомлення про те, що окупаційна влада вибірково затримувала, а іноді й застосовувала жорстокість до осіб, які намагалися в'їхати до Криму або виїхати з нього. За інформацією правозахисних груп, російська влада регулярно затримувала дорослих чоловіків на адміністративному кордоні, де їх додатково розпитували, погрожували забрати паспорти й документи, забирали телефони й карти пам'яті та розпитували їх годинами. Наприклад, як зазначала ММПЛУ, 8 березня ФСБ затримала кримського татарина на 12 годин, піддавала його фізичному насильству, аби примусити свідчити проти знайомих кримських татар, підозрюваних у членстві в «радикальних» мусульманських групах.

Окупаційна влада заборонила в'їзд у Крим Мустафі Джемільєву і Рефату Чубарову, депутатам Верховної Ради і колишньому й діючому головам Меджлісу кримськотатарського народу, відповідно, а також кримськотатарському активісту Сінаверу Кадирову й Ісмету Юкселю, генеральному директору агентства «Кримські новини», під приводом того, що вони розпалюватимуть радикалізм.

За інформацією ММПЛУ, українське законодавство обмежує доступ у Крим трьома визначеними пунктами перетину й накладає санкції, включаючи довгострокову заборону на в'їзд, у разі порушення. Мешканці Криму, які не мали українських паспортів, а мали тільки видані Росією кримські подорожні документи, часто стикались із труднощами при переїзді на материкову

частину України.

Громадянство: Російська окупаційна влада вимагала, щоб усі жителі Криму були громадянами Росії. До тих, хто відмовлявся від російського громадянства, могло бути застосовано свавільне вигнання. Численні громадяни України були депортовані з Криму за порушення імміграційних правил Російської Федерації. За даними Кримської правозахисної групи, протягом перших чотирьох років російської окупації понад 2000 українців зазнали судового переслідування за те, що не мали російських паспортів, і 336 осіб було депортовано.

13 лютого міський суд Євпаторії виніс рішення проти 23 громадян України. Їх було оштрафовано на 5000 російських рублів (76 доларів США) кожного і вислано в адміністративному порядку на материкову частину України за роботу без дозволу.

Мешканців Криму, які вирішили не приймати російського громадянства, вважали іноземцями. В деяких випадках вони не могли отримати посвідку на проживання. Ті особи, які мали дозвіл на проживання без російського громадянства, були позбавлені основних прав і не могли володіти землею сільськогосподарського призначення, голосувати або балотуватись на виборні посади, зареєструвати релігійну общину чи перереєструвати приватний автомобіль. Серед інших обмежень влада позбавляла тих, хто відмовлявся від російського громадянства, можливості працювати в державному апараті, доступу до освіти та медичного обслуговування, а також можливості відкривати банківські рахунки й купувати страхування.

За інформацією Кримської правозахисної групи, російська влада переслідувала в суді приватних роботодавців, які продовжували наймати українців. За кожен зафіксований випадок працевлаштування громадянина України без дозволу на працю на роботодавця міг бути накладений штраф. У таких випадках розмір штрафу міг сягати кількох мільйонів доларів.

У деяких випадках влада примушувала мешканців Криму відмовитись від українських паспортів, тим самим ускладнюючи їм зарубіжні поїздки, оскільки багато країн не визнають паспорти, видані російською окупаційною владою.

Внутрішньо переміщені особи (ВПО)

За даними Міністерства соціальної політики, на материковій частині країни зареєстровано близько 27600 ВПО з числа мешканців Криму. На думку Меджлісу й місцевих НУО, таких як КримSOS, фактична їх кількість може сягати аж 100000, оскільки більшість ВПО залишались незареєстрованими. Багато людей виїхали через побоювання, що окупаційна влада буде цілеспрямовано переслідувати їх як політичних активістів або журналістів.

Мусульмани, греко-католики та євангельські християни, які покинули Крим, розповідали, що боялися дискримінації через свої релігійні переконання.

Кримські татари, які склали більшість серед ВПО, повідомляли про своє занепокоєння тиском на їхню громаду, включно зі збільшенням кількості свавільних обшуків будинків, стеженням та дискримінацією. Крім того, Крим полишили численні фахівці, оскільки російська окупаційна влада вимагала, щоб вони отримали російські ліцензії на здійснення професійної діяльності й прийняли російські процедури у своїй роботі.

Розділ 3. Свобода брати участь у політичному процесі

Останні вибори: Російська окупаційна влада не давала можливості жителям голосувати в українських загальнонаціональних та місцевих виборах від початку окупації Криму в 2014 році.

18 березня в Російській Федерації пройшли президентські вибори, які поширювались і на територію окупованого Криму. «Кримська правозахисна група» зареєструвала випадки, коли окупаційна влада примушувала мешканців голосувати під час виборів під загрозою звільнення з роботи та урізання заробітної платні.

ММПЛУ повідомляла про тиск на працівників державного сектору, щоб забезпечити високу явку. Деякі з виборців розповідали, що їхні роботодавці вимагали від них сфотографуватися на виборчій дільниці як доказ участі у виборах. Наприклад, «Кримська правозахисна група» повідомила, що в Красноперекопському районі за три дні до виборів вчителів зобов'язали доповісти директору, як проголосували вони та члени їхніх родин. У день голосування директор обдзвонював учителів, погрожуючи звільненням, якщо вони не голосуватимуть.

Розділ 4. Корупція і відсутність прозорості в органах державної влади

Корупція: Протягом року надходили численні повідомлення про системну повальну корупцію серед кримських «посадовців», у тому числі повідомлення про розкрадання російських державних коштів, виділених на підтримку окупації. Наприклад, 17 жовтня російська поліція в Москві арештувала Віталія Нахлупіна, «заступника прем'єр-міністра» Криму, і звинуватила його в отриманні не вказаних хабарів, які, за даними засобів масової інформації, були пов'язані зі спорудженням керченського мосту та іншими проектами дорожнього будівництва.

Розділ 5. Ставлення влади до розслідування міжнародними неурядовими організаціями заяв щодо порушень прав людини

Більшість незалежних правозахисних організацій припинили свою діяльність у Криму після російської окупації. Окупаційна влада відмовилася співпрацювати з незалежними правозахисними НУО, ігнорувала їхню позицію

та переслідувала спостерігачів за дотриманням прав людини й погрожувала їм штрафами та ув'язненням.

Росія продовжувала відмовляти в доступі на півострів міжнародним спостерігачам за дотриманням прав людини з Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) та Організації Об'єднаних Націй (ООН).

Розділ 6. Дискримінація, соціальні утиски і торгівля людьми

Діти

Реєстрація народження: За українськими законами і законами, насадженими російською окупаційною владою, громадянство визначається місцем народження або батьківством. Російська окупація і так звана анексія Криму ускладнили питання громадянства для дітей, народжених після лютого 2014 року, оскільки батькам було складно зареєструвати громадянство дитини в українських органах влади. Для реєстрації в Україні необхідна довідка з лікарні, яка не повертається після видачі свідоцтва про народження. За окупаційного режиму батьки новонародженого могли отримати тільки російське свідоцтво про народження і не мали можливості отримати довідку з лікарні. У 2016 році українська влада запровадила процес, за допомогою якого народження в Криму могло бути визнаним на підставі документів, виданих окупаційною владою.

Діти, що перебувають під опікою державних установ: Надходили повідомлення про те, що російська влада продовжувала дозволяти викрадення сиріт з Криму і перевезення їх через кордон у Росію на всиновлення. Українська влада не мала даних про місцезнаходження цих дітей.

Антисемітизм

За даними єврейських груп, у Криму, переважно в Сімферополі, проживало приблизно 10000-15000 євреїв. Повідомлень про антисемітські дії не надходило.

Національні/расові/етнічні меншини

Від початку російської окупації влада виділяла кримських татар та українців як мішень для дискримінації, жорстокого ставлення, позбавлення громадянських, релігійних та економічних прав і для насильства, у тому числі вбивств і викрадень (дивитись розділи 1.а.-1.г., 1.е., 2.а., 2.б. і 2.г.).

Надходили повідомлення про те, що державні чиновники відкрито підтримували дискримінацію й насильство проти кримських татар. Окупаційна влада переслідувала кримських татар за те, що вони прилюдно розмовляли рідною мовою, і заборонила її використання на робочому місці. Надходили повідомлення про те, що вчителі забороняли школярам розмовляти одне з одним кримськотатарською мовою. Кримським татарам було

заборонено святкувати свої національні свята й вшановувати жертв попередніх переслідувань. Наприклад, 17 травня працівники окупаційних правоохоронних органів затримали 14 осіб, які зібрались, аби вшанувати жертв депортації кримських татар з Сімферополя в 1944 році.

Також окупаційна влада обмежила використання кримськотатарських прапорів і символів.

Окупаційна влада наклала обмеження на Духовне управління мусульман Криму, тісно пов'язане з кримськими татарами. За інформацією правозахисних груп, російські служби безпеки постійно контролювали молитви в мечетях для виявлення будь-яких згадувань того, що Крим залишається частиною України. Також російські сили безпеки контролювали мечеті для виявлення будь-яких антиросійських настроїв або для вербування поліцейських інформаторів.

У квітні 2017 року, у відповідь на прохання України від 17 січня про тимчасові заходи у зв'язку з застосуванням Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму та Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Міжнародний суд ООН постановив, що Російська Федерація повинна утриматись від застосування чи підтримання обмежень відносно можливості кримських татар зберегти власні представницькі інституції, включаючи Меджліс. Тим не менше, російська окупаційна влада продовжила заборону Меджлісу та наклала обмеження на кримських татар.

Російська окупаційна влада чинила нападки і на етнічних українців. До кінця 2014 року українська як мова навчання була скасована в Криму на рівні вищої освіти. За даними ММПЛУ, в 2017-2018 навчальному році викладання українською мовою велося тільки в одній українській школі, було також 13 українськомовних класів у російських школах, які відвідували 318 дітей. У квітні 2017 року Міжнародний суд ООН за позовом України постановив вжити тимчасові заходи проти Російської Федерації, прийшовши до одностайного висновку про те, що Російська Федерація повинна «забезпечити можливість навчання українською мовою».

Окупаційна влада не дозволила зареєструвати за російським законом церкви, пов'язані з етнічними українцями, зокрема Українську Православну Церкву Київського Патріархату (УПЦ-КП) та Українську Греко-католицьку Церкву. Окупаційна влада переслідувала й залякувала членів цих церков і використовувала судові процедури, щоб змусити, зокрема, УПЦ КП покинути приміщення, які вона орендувала роками. Станом на 30 червня кількість зареєстрованих релігійних організацій в Криму зменшилася на 45 відсотків порівняно з доокупаційним періодом.

Російська окупаційна влада цілеспрямовано здійснювала експропріацію та захоплення компаній і майна, що належали етнічним українцям і кримським

татарам. 26 квітня кримськотатарський філантроп і бізнесмен Ресул Веліляєв, власник провідної компанії з оптової торгівлі харчовими продуктами та мережі роздрібною торгівлі, був арештований і переведений до Лефортовської в'язниці в Москві під приводом того, що деякі з його продуктів були прострочені. На думку спостерігачів, цей арешт був пов'язаний з його підтримкою проєктів кримськотатарського культурного спадку. Наприкінці вересня Московський суд подовжив арешт до 28 грудня.

Російська окупаційна влада заборонила кримським татарам, пов'язаним з Меджлісом, реєструвати свій бізнес або майно.

Акти насильства, дискримінація та інші прояви жорстокого ставлення на ґрунті сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності

Правозахисні групи та місцеві ЛГБТІ-активісти повідомляли, що значна частина ЛГБТІ-спільноти покинула Крим з початком російської окупації. Ті, хто залишився, живуть у страху словесних і фізичних нападів через свою сексуальну орієнтацію або гендерну ідентичність.

За інформацією ММПЛУ, НУО, які працювали над забезпеченням доступу до медичного обслуговування для уразливих груп, стикнулися з неможливістю виступати за більшу доступність медичного обслуговування для осіб ЛГБТІ через страх помсти з боку окупаційної влади.

Російська окупаційна влада забороняла будь-якій групі ЛГБТІ проводити масові заходи в Криму. За інформацією ММПЛУ, кримчанам ЛГБТІ було важко знайти безпечне місце для своїх зібрань через загальне вороже ставлення до проявів ЛГБТІ-ідентичності. У травні один готель з толерантним ставленням до геїв закритися через постійні перевірки без ордеру, звинувачення в екстремізмі, переслідування з боку влади та організовану кампанію телефонних погроз від « мешканців міста ». Особи ЛГБТІ стикалися з дедалі більшими обмеженнями права на мирні зібрання, оскільки окупаційна влада стежила за виконанням російського закону, який криміналізує так звану пропаганду нетрадиційних сексуальних стосунків неповнолітнім (дивитися розділ 6 *Звіту про дотримання прав людини в Росії*).

Розділ 7. Права найманих працівників

Російська окупаційна влада оголосила, що з початку 2016 року закони України про працю більше не діятимуть і що будуть застосовуватись тільки закони Російської Федерації.

Російська окупаційна влада насаджувала трудові закони й норми Російської Федерації щодо працівників у Криму, обмежувала права працівників і створювала перепони реалізації свободи об'єднань, веденню колективних переговорів та можливості проводити страйки. Формально профспілки захищені згідно російського законодавства, але на практиці їхня діяльність

обмежена. Як в Україні, так і в Росії роботодавці часто могли вдаватись до спрямованої проти профспілок дискримінації та порушувати права на ведення колективних переговорів. Проросійська влада погрожувала націоналізувати майно, що належало українським профспілкам у Криму. Українці, які не прийняли російське громадянство, зазнавали дискримінації у сфері зайнятості у всіх секторах економіки. Лише власники російських національних посвідчень особи могли продовжувати працювати на «державних» та муніципальних посадах. На думку активістів у сфері захисту прав трудящих, профспілки в Криму потерпали від погроз, спрямованих на те, щоб змусити їх без запитань приймати «урядову» політику, і стикалися зі значними обмеженнями можливості захищати інтереси своїх членів.

Офіційних даних не було, але за оцінками експертів, рівень участі в тіньовій господарській діяльності в Криму зростає.